

KULTÚRA SLOVA

*Populárnovedný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného
ústavu
Ludovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Gejza Horák CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

E. Bajzíkova, V. Betáková
CSc., PhDr. G. Horák CSc.,
PhDr. J. Horecký DrSc., I.
Masár, J. Matejčík CSc.,
PhDr. J. Oravec CSc., K.
Palkovič, prof. PhDr. J. Ru-
žička DrSc., člen korešpon-
dent SAV, J. Sabol, E. Smieš-
ková, M. Urbančok

REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

ROČNÍK 2 — 1968 — ČÍSLO 5

OBSAH

J. Oravec, Predložka *pre* v
dnešnej slovenčine . . . 129

Hlasy o slove

M. Urban, Aj bedliť treba! . . . 135

•

Čítame Slovník slovenského
jazyka 136

M. Ivanová-Šalingová,
Hľadanie štýlu dobrodruž-
nej prózy 140

K. Habovštiaková, O nie-
ktorých menách zamestna-
nia 145

V. Uhlár, Duklianský a du-
kelský 147

M. Majtánová, O sloven-
ských ľudových názvoch
húb 149

A. Okál, Príspevok k periar-
skej terminológii 151

Diskusie

I. Kabina, Z problematiky
dopravnej terminológie . . . 158

Rozličnosti

Bude világoš. V. Uhlár . . . 164

Disk-elektroforéza? J. Horec-
ký 165

Holandčina, nie holandština. L.
Dvonč 165

Kukátko, kukadlo? E. Smieš-
ková 167

Princezná — dve princezné.
J. Jacko 163

Vysoká zver — vysoký zver. J.
Jacko 169

Kráľ Dávid. I. Stehlíková . . 170

Nonproliferácia. Š. Horváth . 171

Pivečko, či pivo? J. Firák . . 172

O polohe rozvitého zhodného
prívlastku vo vete. E. Baj-
zíkova 173

KUL TÚRA SLOVA

Predložka pre v dnešnej slovenčine

JÁN ORAVEC

Pri čítaní novín, časopisov, úradných vyhlášok a pod. možno zistiť, že sa v nich predložka *pre* používa častejšie ako v krásnej literatúre a v hovorovej reči. Vynára sa otázka, ktoré z nových použití obohacujú spisovný jazyk, alebo aspoň sa mu neprotivia, a ktoré ako nepotrebné vybočujú z jeho zákonitostí.

Aby sme mohli posúdiť vhodnosť alebo nevhodnosť nových konštrukcií, musíme stručne opísať významovú stavbu predložky *pre*, ako sa ustálila skoršie. Predložka *pre* vyjadruje podľa SSJ: 1. príčinu, napr. vo vete *Pre hrmost nepočul vlastného slova*, 2. účel, napr. v spojeniach *žiť/pracovať pre dakoho*, 3. zreteľ, napr. v ustálenom zvrate *pre mňa za mňa*, 4. predmet po slovesách z okruhov *povedať, nechať* (uvádzame iné slovesá ako SSJ, lebo o správnosti väzby *rozhodnúť sa pre niečo* pochybujeme). Všetky významy nie sú rovnako bohaté a rovnako dôležité. Ostro sa vyníma prvotný príčinný význam.

Predložka *pre* je základným slovom na vyjadrovanie príčinného vzťahu. Nijaká iná predložka príčinu v takej čistej podobe nevládze vystihnúť. Okrem toho predložka *pre* vyjadruje príčinu bez ohľadu na kontext a bez jeho pomoci tak v dvojčlenných, ako i v jednočlenných vetách.

Pomerne bohato zastúpený je i zreteľový význam. Uplatňuje sa najmä v hodnotiacich výpovediach s číslovkou a s iným kvantitatívnym výrazom: *málo, mnoho, dosť, čo, nič ... pre dakoho*; s adjektívom: *veľký, malý, dôležitý, typický, zábavné, ťažké, sväté ... pre dakoho*;

so substantívom: *vzor, urážka ... pre dakoho*, a v spojeniach slovesa *mať* so substantívami: *cíť, zmysel, porozumenie, pochopenie ... pre dačo*.

Ako vidieť, význam zreteľa predložka *pre* vyjadruje síce často, ale nie tak nezávisle od kontextu ako príčinu. Alebo je obmedzená z hľadiska podradeného slova (zväčša stojí pred životnými menami), alebo z hľadiska nadradeného slova (stojí po kvalifikujúcich výrazoch). No aj pri tých musí konkurovať s inými, a to často prvotnými a vhodnejšími prostriedkami: s holým datívom a s predložkami *na, k*. Osobitne upozorňujeme na konkurenciu s holým datívom po adjektívach. Tu by sme v mnohých prípadoch dávali prednosť datívu ako pôvodnejšiemu a menej nákladnému prostriedku, porov. vety: *Mne je to nepochopiteľné — Pre mňa je to nepochopiteľné*. Predložka *pre* konštrukciu takýchto viet nesceľuje ako holý datív, ale rozkladá. Neodporúčame ju uprednostňovať pred datívom ani v menej nápadných spojeniach, lebo datív svojou gramatickou podstatou je zreteľový pád. To si treba uvedomiť pri spojeniach, ako: *(je) malý/veľký dakomu — pre dakoho*.

Zo zreteľového významu sa odštiepil a vyvinul prospechový význam (podobne ako pri holom datíve); najskorej pri adjektívach: *(ne)vhodný, výborný ...* a pri ich zámenných náhradách, potom pri slovesách označujúcich prospech/neprospech: *pracovať, mať, schovať, byť stratené, mať pripravené, potrebovať ...*

1. S významom prospechu sa prestupuje význam účelu, a to v oblasti osobných mien, kde účel tvorí perifériu prospechového významu.

Prikrýva na stôl pre šesť osôb. (Taj.) — *Miňala prechody pre chodcov.* (Moric)

Pri osobných menách netreba predložku *pre* odmietať, lebo — ideálne vzaté — predložka *pre* vyjadruje účel pri životnej bytosti a predložka *na* zasa pri neživotnej. Na formálnom pláne sa však musí rátať s tým, že živé bytosti a ich združenia, napr. kolektívy, organizácie, sa dakedy pomenúvajú formálne neživotnými substantívami. Tak sa dostáva účelová predložka *pre* i k neživotným substantívam. Treba však pripomenúť, že predložka *pre* je tu okrajovým prostriedkom vedľa predložiek *na, do, za, pri* a vedľa holých pádov — datívu a genitívu. Napriek tomu sa vplyvom prekladov, novín, časopisov, úradných vyhlášok atď. tlačí do účelovej funkcie, takže celkovú jej frekvenciu dosť ťažko zistiť. Preto sa pousilujeme načrtnúť hraničné použitia najprv v kladnom, potom v zápornom zmysle.

Z toho, že *pre* je základnou príčinnou predložkou, nebolo by správne uzatvárať, že by nikdy nemohla vyjadriť protipól príčiny — cieľ. Rovnako i základná cieľová predložka *na* vyjadruje aj príčinu, hoci v obmedzenom rozsahu a zmiešanú s inými príslovkovými významami, porov. spojenia: *zobudiť sa na zacenganie, na povel sa obrátiť, umrieť na týfus*. Taký istý stav je aj pri predložke *pre*. Cieľ vyjadruje spojený

s daktorým iným príslovkovým významom: s príčinou, s prospechom, zreteľom.

Nebudeme sa zdržiavať s dobre známymi spojeniami *ísť pre vodu, telefonovať/poslať pre doktora* po slovesách pohybu, lebo tie sú dobre ohodnotené v Slovníku slovenského jazyka ako krajové. Súhlasíme s takým hodnotením, lebo predložka *pre* tu nespresňuje spisovný jazyk v porovnaní so špecificky cieľovou a tiež prvotnou predložkou *po* v jednoznačných cieľových spojeniach *ísť po vodu, telefonovať/poslať po lekára*. Ak by sme zaznávali predložku *po*, znemožnili by sme štylistickú diferenciaciu vo vetách ako *Beránek s Hankou šli do záčína po seno pre hladný dobytok* (Urban) a dostali by sme štylisticky neobratné spojenia *šli pre seno pre dobytok*.

Zastavíme sa pri iných spojeniach, v ktorých predložka *pre* vyjadruje prechodný význam medzi príčinou a cieľom. Jedným z týchto typov je napr. spojenie v školských vetách: *Ošípané chováme pre chutné mäso; Kuny sa strieľajú pre kožušinu*. V daktorých takýchto vetách sa používa i cieľová predložka *na*, porov. *Ošípané chováme/kŕmíme na mäso (na masť)*, ale je to už odbornícke, jednoznačné určenie cieľa, nie všeobecné. V iných predložku *pre* nemožno nahradiť prvotnou cieľovou predložkou, iba druhotnou predložkou *kvôli*. Vznikajú tu otázky, ktorú predložku z dvojice *pre — kvôli* uprednostniť, prípadne či jednu z nich nezamietnuť. Pravidlá slovenského pravopisu pripúšťajú predložku *kvôli* bez poznámky aj pri neživotných menách (*kvôli úplnosti, kvôli zárobku*), Slovník slov. jazyka príklady s neživotným menom nepriniesol, ale neuvádza pri ňom nijaké obmedzenia. V staršej teórii sa prizeralo na pôvod predložky *kvôli* (t. j. *k vôli*), a preto sa pripúšťala iba pri osobných menách, lebo vôľu majú iba osoby. Tento náhľad sa vedecky nedá ubrániť, lebo predložka *kvôli* prekonala a prekonáva podobný vývin ako iné druhotné predložky, čo sa pôvodne viazali len s osobným menom, napr. predložky *vďaka, v ústrety*. Teda neodmietame druhotnú predložku *kvôli* celkom. No na druhej strane by sme jej pred predložkou *pre* nedali prednosť vo vetách typu *Spomenul pre poriadok to i to* (Švantner), lebo ani inde druhotné predložky neuprednostňujeme v neutrálnych prejavoch.

Spojenie s takýmto významom predložky *pre* je celá stupnica — od ustálených cez voľné, ale predsa možné až po spojenia v norme neprípustné.

Medzi ustálené spojenia patria napr.: *pre (lepšiu) istotu, pre formu, pre meno, pre oko, pre (svoju, domácu) potrebu, pre obyčaj, pre poriadok, pre každý prípad (pre všetky prípady), pre zmenu, pre pokoj, pre chuť, pre prípletu, pre stručnosť* a i. Namiesto spojenia *pre prípad* sa môže použiť spojenie *na prípad*, ale to je staršie a zriedkavejšie.

Ako sa tento význam prikláňa raz k cieľovému, raz k príčinnému,

ukazujú viacnásobné členy, do ktorých sa výraz s predložkou *pre* zaraďuje raz vedľa cieľových, inokedy vedľa príčinných spojení:

A najhoršie bolo, že som kvôli a *pre* príklad deťom nesmel sa ukázať... (Taj.) — Za nepatrnú plácu, viac zo záľuby a *pre* úctu učil deti hlavne čítať (Taj.)

Vo voľných spojeniach predložka *pre* iným cieľovým predložkám konkuruje zriedkavo. Doložená je po slovesách: *prípravovať, pestovať, navrhnúť, určiť, dozrieť, potrebovať*, kde sa dakedy dostáva od životných mien i k neživotným, ale iba k daktorým, napr. *prípravovať pre život, pestovať (čakanku) pre listy, potrebovať (potrebný) pre vzrast, navrhnúť pre scénu, dozrieť pre hrob*... Iné cieľové predložky sa v takýchto spojeniach používajú málo, alebo majú v nich iný, a to zreteľnejší význam, porov.: *dozrieva pre hrob* (na hrob je miestne alebo nezmyselné), *to tebe a bratom pre šťastie* (na šťastie má už účinkový význam).

Istý počet cieľových spojení s predložkou *pre* zasa umožňujú jej vzťahy k zreteľovému významu: *(ne)nájsť rozumné vysvetlenie pre taký čin, dať základ pre rozvoj prózy, mať význam pre zdravie (pre duševný život), nevyhnutné pre víťazstvo, slúžiť za podklad pre projektovanie dopravných spojov*. No ani tu neslobodno zabúdať na iné spisovné konštrukcie: na holý zreteľový datív (*dať základ dačomu*), na zreteľovú predložku *pri* (*slúžiť za podklad pri projektovaní*). V odbornom štýle sa tu nepotrebné zatláča najmä predložka *pri*, porov. *ak je udané viac kurzov, rozhoduje pre daň* (spr. *pri dani*) *kurz vyšší... pre posúdenie hospodárskych pomerov* (lepšie *pri posudzovaní*) *padá na váhu*...

Najväčšiu skupinu tvoria prechodné prípady medzi cieľom a prospechom. I tu prechádza predložka *pre* k neživotným názvom od životných: *získať (dakoho) pre spolok ako podporujúceho člena, hľadať dačo užitočné pre domácnosť alebo na zábavku, robia pre gelbiansky hámor, (ne)kvitnúť pre seba, otvoriť uši pre spevy, nič pre seba — všetko pre hnutie, doniesť dačo pre gágor, zem pripravená pre semenno, súci pre rodinný život*. Na túto skupinu nadväzujú osíhotené okrajové predmety, napr. *slúžiť pre celok, stačiť pre zrakové poznanie*.

Z početnosti skupiny s prospechovo-cieľovým významom však nevychodí, že by všetky spojenia z nej boli bezchybné. Pochybnosti vzbudzujú spojenia:

pre radosť, žiaľ, potešenie, útechu, uspokojenie, úžitok, parádu, (stvorený) pre robotu, (nehodiť sa) pre šport, pre smiech, pre objasnenie, pre informáciu, pre ilustráciu..., lebo sa v neutrálnom spisovnom prejave používajú so základnou cieľovou predložkou *na*: *na radosť, na potešenie, na útechu, na (všeobecné) uspokojenie, na úžitok, na parádu, na robotu, na šport, na smiech, na objasnenie, na informáciu, na ilustráciu*..., keďže v nich ide už o čistý cieľový význam.

Dajú sa všetky postihnúť jednoduchým pravidlom: všetky patria k de-
jovým a slovesným podstatným menám. V kontexte ich nespisovnosť
vystupuje do popredia ešte viac: *dať pre prilepšenie, (vy)piť (liek)
pre posilnenie, hľadať miesto pre sedenie, poslať robotníkov pre do-
učenie, čo pripravujete pre zlepšenie vysielania, nehodil sa pre šport,
bol všetkým pre smiech, prislabý pre odpor, zemiaky sa použijú pre
výživu, voda pre napájanie parných kotlov ...* Nepatria do spisovného
jazyka. Možno ich doňho pripustiť iba v prenesenom význame, keď
metaforicky označujú organizáciu, spoločnosť a pod., napr. *vyrábame
pre vývoz (= pre vývoznú organizáciu) — na vývoz (= čistý cieľ).*

2. Od tohto typu je odvodený ďalší rovnako nesprávny typ, a to
spájanie predložky *pre* s časovými názvami v prípadoch: *pre začiatok
to stačí, pre dnešok už končíme, oblečieme vás pre každú príležitosť;
to je záloha pre zlé dni, pre zlé chvíle, raz pre vždy.* Aj v takýchto
spojeniach má svoje miesto iba predložka *na*: *na dnešok, na začiatok
to stačí, oblečieme vás na každú príležitosť, to je záloha na zlé dni
raz navždy.* Ak by tu prevažoval časový zreteľ, potom tu treba na-
miesto spojení *pre budúcnosť, pre nastávajúci rok, pre život ...* pone-
chať spojenia s predložkou *do*: *(aké máte plány) do budúcnosti, do
života, do nastávajúceho roku ...*

3. V predmetovej funkcii stojí predložka *pre* na samom okraji spi-
sovného jazyka. Väzbu s ňou nemožno uprednostniť pred holým datí-
vom pri slovesách z okruhov *slúžiť, stačiť*. Rovnako treba posudzovať
i väzbu sloviess z okruhov *rozhodnúť sa, hlasovať pre dačo* v porovnaní
s pôvodnou väzbou *rozhodnúť sa za dačo, hlasovať za návrh*. Väzbu
s predložkou za nemajú iba uvedené dve slovesá, lež celá rozsiahla
sústava sloviess, napr. *zastať (sa) za dakoho, postaviť sa za dačo, pri-
hovoriť sa za dakoho, stratiť slovo, orodovať, intervenovať, dôvodiť,
argumentovať, podniknúť (dačo za dačo), pracovať, exponovať sa, de-
monštrovať, biť sa, boriť sa, bojovať, umierať ...*, ďalej slovesá *nad-
chnúť sa, oduševňovať sa za dačo*. A nielen slovesá, lež aj ich odvo-
deniny si ponechávajú väzbu s predložkou *za*: *boj za mier, borba za
sociálne práva ...* Keď sa pozrieme na väzbu *hlasovať pre niečo, roz-
hodnúť sa pre niečo*, z hľadiska tohto systému sloviess s významom
„postaviť sa za dačo“ ukáže sa celkom jasne, že stojí mimo systému
a proti nemu. Slovenčina s predložkou *za* nie je osamotená pri týchto
slovesách, lebo ju má väčšina slovanských jazykov (napr. všetky ju-
hoslovanské a východoslovanské jazyky). Keď my vravíme *sme za
mier*, povieme rovnako ako Rusi, ktorí hovoria *my za mír*.

4. V prívlastkovom postavení predložka *pre* je správna pred kon-
krétnymi menami: *chlievik pre prasa, vagón pre dobytok, prístav pre
(životnú) loď, miesto pre hodiny ...* a v iných prívlastkoch utvore-
ných podľa tohto modelu: *základy pre budovu, pracovné rezervy pre
priemysel*. Ústrojný sú aj prívlastky, čo vznikli zo spojení so slovesom

mať: zmysel, porozumenie, pochopenie, cit... pre dačo. Čiastočne treba tolerovať popri holom genitive aj prevzaté typy prívlastkov: *Úrad pre patenty a vynálezy, Komisia pre právnickú terminológiu...*, najmä uzavretý typ na označovanie samoučelnosti *umenie pre umenie, vtip pre vtip, hra pre hru*. Nespisovný charakter i v prívlastkovom postavení si podržiava predložka *pre*, keď sa kladie namiesto predložky *na* pred slovesnými a dejovými menami, napr. *kultivačné náradie pre ošetrovanie zemiakov, opatrenia pre zlepšenie kvality, smernice pre vedenie účtovníckych kníh, kanál pre odvod dymu, dielňa pre súkanie hodvábu...* Tu všade spisovný prejav vyžaduje predložku *na*: *náradie na ošetrovanie zemiakov, opatrenia na zlepšenie kvality...* Pri slovách *podmienka, predpoklad* sa síce frekvenciuje i predložka *pre*, no ani tak nezatlačila ústrojnejšiu predložku *na*: *predpoklady/podmienky na rozšírenie kníhtlače, na štúdium...*, najmä nie pred ukazovacími zámenami: *(nemá) podmienky/predpoklady na to*. Celkom nesprávna je predložka *pre* i v prívlastkoch, kde sa mieša cieľový význam s časovým, napr. *šaty pre zimu, plán pre roky 1968—1970, objednávky tlače pre rok 1968*. Nahrádzanie predložky *na* sa v nich nedá ničím ospravedlniť. Predložka *na* tu umožňuje stylistickú diferenciáciu pri pripojení ďalšieho prívlastku, napr. v spojeniach: *kabáty na zimu pre chlapcov, objednávky tlače na rok 1968 pre školy*, kým pri dvojnásobnom použití predložky *pre* vznikajú neobratné alebo priam nezrozumiteľné výrazy *kabát pre zimu pre chlapca, objednávky tlače pre rok 1967 pre školy*.

Z á v e r: Pri predložke *pre* podobne ako pri ostatných predložkách sa zreteľne odlišuje základný význam od druhotných významov. Základný význam tejto nesmerovej predložky je príčinný. V ňom sa predložka *pre* používa bez obmedzenia. Ostatné vzťahy vyjadruje už iba s istými obmedzeniami ako okrajový prostriedok popri iných prvotných prostriedkoch. Na mnohé obmedzenia naráža najmä pri vyjadrovaní cieľového (účelového) vzťahu, ktorý tvorí protipól príčinnému významu a vyjadruje sa smerovými predložkami. Preto ju norma nepripúšťa v čisto cieľových (účelových) spojeniach, najmä v spojeniach s dejovými abstraktami, napr. *dať/(po)užiť pre posilnenie, opatrenia pre zlepšenie kvality, náradie pre ošetrovanie zemiakov*, lebo v systéme jazyka má toto miesto vyhradené predložka *na*: *dať/(po)užiť na posilnenie, opatrenia na zlepšenie kvality, náradie na ošetrovanie zemiakov*. Rovnako nevhodná je predložka *pre* vo významoch, ktoré s účelovým významom tesne súvisia: v časovo-účelovom význame typu: *oblečieme vás pre každú príležitosť, záloha pre zlé dni, raz pre vždy*, a v (cieľovom) predmetovom význame slovies z okruhu *postaviť sa za niekoho/za niečo*, napr. *príhovoríť sa, bojovať, rozhodnúť sa, hlasovať pre niečo*. V týchto významoch možno použiť iba smerovú predložku *na* alebo *za*, teda spojenia: *oblečieme vás na každú príle-*

žitosť, záloha na zlé dni, raz navždy; bojovať za dačo, rozhodnúť sa za dačo, prihovoriť sa za dakoho, hlasovať za dakoho. S istými obmedzeniami predložky pre treba rátať i v zreteľovom význame, lebo tam sa ňou nepotrebné nahrádza základný zreteľový pád datív, porov. vety Bolo mi to neprijemné — Bolo to pre mňa neprijemné, a základná zreteľová predložka pri, porov. Pre vyrubovanie dane rozhoduje vyšší kurz — Pri vyrubovaní dane rozhoduje vyšší kurz.

HLASY O SLOVE

Aj bedliť treba!

Som z tých, čo si spisovnú slovenčinu osvojovali „na pochode“. Do r. 1919 totiž stretal som sa s ňou len v kalendároch a modlitebných knižkách, pretože od prvej ľudovej až do konca štvrtej triedy gymnázia sa mi namiesto poznávania materinskej reči prichodilo boriť s maďarčinou. Popravde však aj s hovorovou slovenčinou u nás doma bolo všakovak. Dôsledne po slovensky hovoril len otec. Mamka si rada zaguralčila, a nie čudo — žili sme pod Babou horou, v guraľskom prostredí. Pri nej som i ja pochytil toto čudesné nárečie, takže až v Zázrivej, kde som chodil do ľudovej školy, stretol som sa s plnokrvnou stredoslovenčinou.

Jednako ku gramatike a s ňou k spisovnému jazyku dostal som sa až po skončení nižšieho gymnázia — zásluhou prevratu. Aj to iba v dvojmesačnom kurze, v ktorom sme „pochodovali“ vedno s profesormi, tak isto dohánajúcimi strašné nedostatky v materčine. Potom prišlo vyššie gymnázium v Ružomberku. Tam som už ostošest vetril a chytal, čo sa dalo. Pochytil som veľa, ale zas nasledovali hluché roky. Na Vyššej lesníckej škole v Banskej Štiavnici slovenčina ako učebný predmet nejestvovala, a okrem toho ešte museli sme zápasiť s českou odbornou terminológiou. Nuž bieda na biede. Človeku v tej motanici bolo neraz na zúfanie. A zápasiť sme aj potom, v novinárskej práci dvadsiatych rokov, ibaže sme mali väčšiu možnosť kontrolovať sa, overovať si chyby a naprávať ich. Až v tridsiatych rokoch mútnava sa začala ako-tak usadzovať. Do života vstupovala prvá zápalistá generácia jazykovedcov. Začali vychádzať jazykovedné časopisy, príručky a neistota v tejto oblasti pomaly-pomaličky sa strácala.

Prečo to spomínam?

Aby sme nepodľahli pesimizmu. Aby sme sa nedali znechutiť nedbajstvom, ktoré sa usiluje nahradiť niekdajšiu temnotu v jazykových otázkach. Naši jazykovedci od začiatku tridsiatych rokov spravili poriadny kus práce vedeckej i výchovnej a — nezastali. Kto si porovná naše začiatky s tým, čo je dnes, nemôže nezbadáť veľký pokrok, už či ide o písanú alebo hovorenú slovenčinu. Pravdaže, ako vo všetkom aj tu nedbajstvo bolo a bude, ibaže dnes máme oveľa viac možností obstrihávať mu krídla, potláčať ho, obmedzovať na únosnú mieru.

V tejto činnosti vidím jednu z veľkých úloh Jazykovedného ústavu L. Štúra. Ano, popri vedeckej práci bedliť, dbať aj o to, aby sme v jazykových otázkach nekrivali predbežne aspoň tam, kde to bije do očí, aby nám nedbajci a lajdáci nezahadzovali dosiahnuté a nešírili vôkol seba zmätok. Prostriedky na to máme a čo-to, ako som si všimol, už sa aj načalo. Treba teda len pokračovať aj v tejto pre vedca azda nemilej práci a neľakať sa ťažkosti. Nedbajstvo má tuhý život, ťažko sa odstraňuje, no — neviem si predstaviť, že by sa na rečové exponovaných miestach u nás našli ešte ľudia, čo by si nedali povedať, prípadne poradiť.

Aj Kultúra slova patrí k takýmto prostriedkom. Preto jej držím palec a želám veľa, veľa úspechov.

MILO URBAN

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu L. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.¹

darúnok — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. V našom materiáli máme naň iba ojedinelý doklad z Polívkovho Súpisu slovenských rozprávok: *Druhje dve ňevesti popekli pekňje chlebi do darunku starej matki*. Hodnotenie v SSJ zrejme súvisí s tým, že ide o nárečový zápis. Avšak tento fakt nepokladáme za dostatočný dôkaz o nárečovosti (nespisovnosti) slova *darúnok*.² Pri hodnotení tohto slova pokla-

¹ Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle minulého ročníka nášho časopisu.

² W. Bobek v *Slovenskej reči* VI, str. 104 tvrdí o slove *darunok*, že ide o rusizmus. Káľal slovo *darúnok* lokalizuje vo svojom slovníku na východné Slovensko, ale uvádza aj Slovenské Pravno.

dáme za vhodné vychádzať z porovnania so slovami *čarúnok* a *podarúnok*. Slovo *čarúnok* sme navrhovali pokladať za hovorové,³ *podarúnok* za hovorové pokladá aj SSJ (doklady naň sú od Kukučina, Jenesskej a Karvaša). Z tohto porovnania vychodí, že slovo *darúnok* je primerané pokladať za spisovné, a to hovorové slovo (oproti bežnejšiemu *podarúnok* možno ešte uvažovať o príznaku zriedkavosti).

Poznámka. V Pravidlách slov. pravopisu z r. 1931 a 1940 sa slovo *darúnok* [v hesle *dar*] uvádzalo. Od vydania r. 1953 sa neuvádza (slovo *podarúnok* sa uvádza vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel; vo vydaní z r. 1940 je poznámka, že za lepšie sa pokladá slovo *dar*).

dať — SSJ frázu *dať niekoho na bubon* (pri druhom význame) uvádza ako nespisovnú, ľudovú s výkladom „prípraviť ho o majetok“. Myslíme, že o spisovnosti tejto frázy pochybovať nemožno.

dcéra — SSJ spojenie *krstná dcéra* uvádza ako nespisovné, ľudové. Ani tu (ako v predchádzajúcom prípade) o spisovnosti pochybovať nemožno. Spojenie *krstná dcéra* (a analogické *krstný syn*) aj z obsahovej stránky dobre vyjadruje korelát k spojeniu *krstný otec* (resp. *krstná matka*).

Poznámka. Spojenia *krstná dcéra*, *krstný syn* bez hodnotiacej poznámky uvádza aj SSJ v hesle *krstný*. Tam sa spodstatnené prídavné mená *krstný*, *krstná*, *krstné* vykladajú takto: *krstný* = krstný otec alebo krstný syn; *krstná* = krstná matka alebo krstná dcéra; *krstné* = krstné dieťa, krstňa.

dedinec — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vykladá ho synonymom *dedinčan*. Máme naň doklady od Vajanského, Tajovského a Ondrejova. Myslíme, že protiklad medzi slovami *dedinec* a *dedinčan* nie je správne vykladať ako protiklad medzi nespisovným (nárečovým) a spisovným slovom. Slovtvorne patrí slovo *dedinec* k obyvateľským menám typu *Oravec*, ktoré sú spisovné. Je známe, že tvorenie príponou *-ec* (*dedinec*) je dnes oproti tvoreniu príponou *-čan* (*dedinčan*) zreteľne menej produktívne.⁴ Podľa našich dokladov sa ukazuje, že slovo *dedinec* je primerané oproti slovu *dedinčan* hodnotiť ako spisovné, ktoré je príznakovo zriedkavosťou a tým, že zastaráva.⁵

Poznámka. Zaujímavá a pomerne zložitá je situácia pri slove *dedinár*. SSJ ho uvádza ako nárečové a vykladá ho synonymom *dedinčan*. Myslíme, že

³ Pozri *Kultúra slova* 2, 1968, 7.

⁴ Pozri napr. L. Dvonč, *K obyvateľským menám typu Valaštan*, *Slovenská reč* 32, 1967, 350.

⁵ V slovníku A. Jánošíka — E. Jónu sa označuje ako archaické.

takýto zjednodušený postup nedáva možnosť pochopiť skutočný význam tohto slova. Citlivejšie sa k slovu *dedinár* pristupuje v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu. Aj tam sa toto slovo charakterizuje ako nárečové, ale vykladá sa primeranejšie: „obyvateľ dediny (opozitum *kopaničiar*), dedinčan“. Poznámka, že slovo *dedinár* je v opozícii k slovu *kopaničiar* je dôležitá z niekoľkých hľadísk. Po prvé preto, že zemepisne presne vymedzuje oblasť, v ktorej sa toto slovo používa (kopaničiarska oblasť). Po druhé preto, že so značnou pravdepodobnosťou vysvetľuje slovotvornú skladbu — myslíme totiž, že použitie prípony *-ár* súvisí s úsilím zachovať symetriu so slovom *kopaničiar* (nárečovo *kopaničár*). Po tretie preto, že protiklad *dedinár* — *kopaničiar* veľa hovorí aj o štylistickom zafarbení: vyplýva z neho pejoratívnosť. Tá umožňuje použiť slovo *dedinár* v novom protiklade: *meštiak* — *dedinár*. Tu už o nárečovosti (nespisovnosti) možno pochybovať. Slovo *dedinár* tu totiž nadobudlo inherentnú pejoratívnosť — takú, akú má slovo *meštiak* oproti *mešťan* —, ktorú možno využiť aj v spisovnej reči. Uvedieme doklady na protiklad *dedinár* — *kopaničiar* (ktorý chápeme ako nárečový): *Svadobníci stavia sa na chvíľu u Želoviča. Zaskočia si, aby tí dedinári videli, čo sú zač. Potom pri hluku a tresku, až okná rinčia — pohnú sa hore pod Orechové do Ručenech stavania. [Rázus] To boli kopaničiarky a dedinárky. (Vajanský) Doklady na protiklad *dedinár* — *meštiak*: Hovorila sarkastickí dedinčania (nota bene, dedinčania vždy úspešnejšie satirizujú meštiakov ako meštiaci dedinárov), že poniektorých Kotlíčanov nezobudí ani trúba archanjela, lebo budú myslieť, že to trúbi na svine. (Vajanský) Spomenutú inherentnú pejoratívnosť dobre badať na tom, ako autor použil slová *dedinčar* a *dedinár*. Zrejma je aj z tohto dokladu (je v ňom slovo *dedinárstvo*, ktoré SSJ nezachytáva; pozoruhodné — a sotva náhodné — je, že v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu sa toto slovo neuvádza ako nárečové, hoci pri slovách *dedinár* a *dedinárka* poznámka o nárečovosti je): *Bol presvedčený, že dedinárstvom najviac trpí slovenské dielo. (Vajanský)**

degviť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s výkladom „gniaviť, biť, utláčať“. Dokladov je pomerne málo, ale slovo *degviť* v nich nepôsobí nárečovo, ale expresívne. Napr.: *Bolo koho degviť, miesiť, s kým sa zožierať. (Rysuľa) Slabý má najviac nepriateľov, lebo sa dá ľahko degviť. (Kukučín)* Sloveso *degviť* pokladáme za primerané hodnotiť ako expresívne spisovné slovo (s prípadným príznamkom zriedkavosti).

Poznámka. Podľa zbežného prieskumu sa slovo *degviť* vyskytuje napr. v Novohrade (podľa informácie M. Urbančoka), v Gemeri (podľa informácie A. Kedera), pre Turiec ho uvádza P. P. Zgúth (Slovenská reč 7, 1942, 291), je na Spiši (tam sa podľa informácie prof. J. Štolca používa v súvisi s kašiom), vo Zvolenskej župe (podľa informácie dr. J. Mihála) a v Liptove (sem ho s výkladom „biť, tlouci“ vo svojom slovníku lokalizuje Káľal).

deko — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo (= dekagram). Myslíme, že tu treba hovoriť o hovorovosti ako pri synonymnom *deka*¹. Ide teda o spisovné hovorové slovo.

delník — SSJ uvádza ako spisovné, knižné zastarané slovo. Toto slovo v spisovnej slovenčine na dosiahnutie dojmu zastaranosti použiť nemožno. Pri akomkoľvek použití by sa pocítovalo ako zreteľne české. Označenie, že ide o slovo českého pôvodu (ako je v SSJ) tu nestačí. Ak sa chcelo dokumentovať, že ho v našej literatúre použili Hviezdoslav, Vajanský, Tajovský, Kukučín a Timrava (týchto autorov uvádza SSJ), malo sa slovo *delník* uviesť obyčajným typom a jeho spisovné ekvivalenty *robotník*, *pracovník* polotučne.

Poznámka. V slovníku A. Jánošíka — E. Jónu sa zaznačuje, že slovo *delník* je biblizmus. Hoci platnosť tohto označenia je iba čiastková, predsa je toto hodnotenie aj vcelku správnejšie ako v SSJ. Ukazuje na to napr. tento doklad: *Verný delník vo vinici Pánovej*. {Hviezdoslav} Už z inej oblasti je doklad od Vajanského, ale aj tu ide vlastne iba o napodobnenie: *poriadny delník na národnom poli*. Ďalšie doklady ukazujú na priamy vplyv českého prostredia. Taký je napr. doklad od Kukučina (zo Zápisok zo smutného domu; je to autobiografia z Kukučinovho pobytu v Prahe): *Na šťastie, v prízemí nášho domu je „restaurace“*. *Chodievajú sem najviac delníci*. Na podobné súvislosti ukazuje aj doklad od Tajovského: *Prápory, tabuľky, ale všetko svoje, české. Večer prednášky, v divadle i v lôžach delníci*.

deň — SSJ spojenie *zvoníť na deň* uvádza {pri druhom význame} ako nespisovnú, ľudovú frázu. Pochybovať možno o tom, či naozaj ide o frazeologizované spojenie. O spisovnosti však pochybovať nemožno, lebo toto spojenie sa celkom organicky priraduje k piatemu významu slovesa *zvoníť* v SSJ: „rozozvučaním zvonov ohlasovať, oznamovať niečo; zvonením dávať isté znamenie alebo vyzývať, pozývať na niečo“. Uvádzajú sa tu napr. spojenia *zvoníť na obed*, *na poludnie*, *na polnoc*. Je tu aj spojenie *zvoníť na deň* (tu sa nezaraduje k frázam, ani sa neoznačuje za nespisovné): *Zvoní na deň — mne na noc*. {Botto}

detinský — SSJ 2. význam („súvisiaci s vekom dieťaťa, vzťahujúci sa na mladosť človeka, detský“) uvádza ako spisovný a označuje ho ako trocha zastaraný. Myslíme, že tento vzťahový význam prídavného mena *detinský* nemá príznaky zastaranosti, ale sa pocítuje ako chybný (napr. namiesto spojení „*detinské roky*, *ruky*, *ústa*“ sú korektné spojenia *detské roky*, *ruky*, *ústa*). V SSJ teda v tomto prípade bolo treba použiť kvalifikačnú poznámku o nesprávnosti.

Poznámka. 1. Rovnako treba hodnotiť aj slovo *detinstvo* vo význame „*detstvo*“ (napr. namiesto „*od detinstva*“ má byť *od detstva*).

2. Pravda, vlastnostný význam adjektíva *detinský* (v SSJ prvý) pokladáme za korektný (napr. *detinská prostota*, *naivita*). Rovnako je to aj so slovom *detinstvo*, ktoré sa naň viaže.

dievčí — SSJ uvádza ako spisovné, knižné zastarané slovo. Podľa dokladov, ktoré máme k dispozícii, treba vysloviť pochybnosť o zastaranosti. Slovo *dievčí* totiž použilo aj niekoľko súčasných autorov; ich doklady o zastaranosti nesvedčia. Napr.: *Začal si všímať tvaru dievčích pŕs.* (Gráf) *Eguš ešte supel a kýchal od nezvyklej vône dievčieho tela.* (Švantner) Výskyt v poézii súvisí predovšetkým s tým, že slovo *dievči* je o slabiku kratšie ako *dievčenský*. Napr.: *Rozprávku čítam, keď mamka zábudlivá / snád' v polospánku zaplietla do tkaniva/šedivé dievčie spomienky.* (Rúfus) Myslíme, že slovo *dievči* je oproti slovu *dievčenský* príznakové preto, že sa pociťuje ako nekorektné. Tak sa hodnotilo už viackrát.⁶ Ako heslové slovo malo byť vytlačené obyčajným typom a jeho spisovný ekvivalent *dievčenský* polotučne.

dievka — SSJ druhý význam tohto slova [= dcéra] uvádza ako nespisovný, ľudový. Myslíme, že tento význam treba pokladať za spisovný, a to hovorový. Vyhovuje to aj pre doklad, ktorý sa uvádza v SSJ: *Jano tovariš s majstrovou dievkou sa splietol.* (Gabaj)

Hľadanie štýlu dobrodružnej prózy

MÁRIA IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ

Vojnové obdobie poskytuje bohatstvo námetov pre dobrodružnú literatúru. A tak popri literatúre, ktorá sa vojnovými udalosťami zaoberá vážne, zoširoka, dostáva sa do rúk čitateľov a milovníkov dobrodružnej spisby drobná knižka K. Guliša *Bomba pre excelenciu* (Bratislava 1967, 120 strán, 10.— Kčs), ktorá spracúva jednotlivé príbehy ako dobrodružné, spojené spoločným menovateľom odvážnosti, riskovania.

Dej jednotlivých krátkych próz sa obyčajne začína rozvíjať až v poslednej fáze vrcholnej, prekvapivej zápletky, dej má rýchly spád, blíži sa nečakaný zvrat v deji, tragický alebo nepredvídaný, nečakaný koniec, rozuzlenie deja.

Autor rozvádza rozprávanie pomerne pokojne, najčastejšie formou autorského, objektivizovaného rozprávania, zriedkavejšie siahne po priamom rozprávaní (v 1. osobe).

⁶ Napr. v slovníku *Pravidiel* z r. 1940, v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu, v *Slovenskej reči* 6, 1941, 175; pozri aj SR 9, 1944, 188.

So snahou vyrozprávať dobrodružný príbeh čím dynamickejšie, bez odbočiek, bez vložiek do deja, autor iba skratkovito charakterizuje, opisuje.

Preto sú opisy v tejto knihe podávané iba v nevyhnutnej miere, strohou formou vypočítavania, akoby letkom, veď v kritických dejových fázach, v kritických dejových zvratoch, ktoré tvoria ústrednú tematiku Gulišovej prózy, neostáva na detaily vôbec času.

Z rovnakých príčin neostáva autorovi miesto ani na hlbšiu psychologizáciu postáv, čo je do určitej miery nedostatkom, pretože podaktoré rozprávky sú akoby predbežne načrtnuté, povrchové a povrchné. Autor má pritom predpoklady náležitého psychologického zvládnutia postáv i situácie — dokazujú to také poviedky, ako Človek v kresle (16 n.) a Bomba pre excelenciu (44 n.). No Bomba pre excelenciu súčasne ukazuje, ako K. Guliš nedostatočne dotahuje a azda aj podceňuje psychologické zdôvodňovanie. Guliš totiž nepresvedčivo opisuje vzťah atentátnikov a hájnika Václava Potočného. Atentátnici bez hlbšieho vysvetlenia a celkom naivne, na prvé stretnutie prezradia cudziemu človeku — hájnikovi — svoj zámer zabiť bombou ministra, a keď ich tento človek (podľa Guliša inštinktívne!) zradí, zastrelia jeho, nie ministra a zutekajú. Nazdávame sa, že Gulišovo dielo tým stráca vierohodnosť. Dobrodružná literatúra nepočíta iba s kompozičnou technikou dejových zvrátov, ale aj so samozrejým psychologizovaním opísaných postáv i situácií, čo ako „umelo“ vykonštruovaných a fantastických, či náhodných, prekvapujúcich. Osoby i stavy, situácie bývajú psychologicky stavané ako úplne bežné, samozrejme, nevýnimočné. A práve tento rozpor medzi rozprávaním a podtextom býva zdrojom pútavého, napínavého čítania. Aj stavenie kontrastov, také bežné v dobrodružnej literatúre, sa v Gulišových príbehoch zjavuje ako nerozvinuté a iba v nesmelých náznakoch. To tiež nepripieva k zvyšovaniu napínavosti deja.

Spomenuli sme len základné obsahové črty Gulišovej prózy, aby sme mohli skúmať vzťah obsahovej zložky a jazykového štýlu tohto diela. Jazykový štýl totiž verne odzrkadľuje charakter obsahovej roviny jednotlivých próz, nevykazuje nijaký rozchod s obsahovou a kompozičnou zložkou. Naopak, možno konštatovať dôsledný súlad: pomerná jednoduchosť, nenáročnosť fabuly determinuje aj jednoduchosť, nenáročnosť jazykovoštýlových prostriedkov a postupov. Vyjadrovacie prostriedky plnia úlohu konkrétneho, vecného služobného nástroja — iba zriedkakedy sa nesmeli strhávať na seba pozornosť pri metafore, personifikácii, synekdoche, kontraste ap.

Nemožno povedať, že by autor tieto prostriedky používal v rámci svojho vecného, neobrazného rozprávania rušivo, bez citu pre mieru — naopak, používa ich nenápadne, funkčne, ale bez nárokov na jazykovoštýlové experimentovanie, bez snahy v oblasti dobrodružnej li-

teratúry dosiahnuť špecifické štylistické kvality, novosť, originálnosť. Táto skutočnosť nijako nevylučuje vlastný štýlový ráz Gulišových próz: je daný nenápadnosťou, vecnosťou a pokojným charakterom rozprávania. Preto aj partie rozprávania so stupňovanou expresívnosťou sú v Gulišových prózach pomerne vzácné. Prevláda triezvy, chlapecký rozum, akcia — vydarená alebo prekazená, neuskutočnená. A s výsledkom akcie viac alebo menej tragickým sa hrdinovia vyrovnávajú rovnako triezvo, ba až bezproblémovito, bez vnútorných rozporov, čo môže v čitateľovi budiť dojem nepravdepodobnosti.

Na oživenie autorského (objektívizovaného) rozprávania využíva dialóg osôb, ktorý prerušuje časti autorskej reči. Základný výstavbový kontextový postup sa skladá z kombinácie autorskej reči a reči postáv. Na miestach, kde ide o vnútornú reč postáv, sa objavuje alebo nepravá (nevlastná) priama reč alebo polopriama reč.

Pre nedostatok miesta sa nemôžeme venovať podrobnej analýze štylistických prostriedkov a postupov. Uspokojíme sa iba s niekoľkými ukážkami. Na nich možno dobre sledovať ráz slovníka, jednoduchosť syntaktických prostriedkov (jednoduchú vetu, súvetie priradovacie, bezspojkové pripájanie viet, eliptické vety, apoziopézu ap.), pri opise sa bežne používa juxtapozícia, enumerácia, menné vety ap. Autorská reč (rozprávanie):

Sedem tridsať. Mliekárenský voz sa vracia z obchôdzky, prebehne Ružovou ulicou a pokračuje vo svojej ceste. Brány domov sa otvárajú, akoby zívali namiesto spáčov, ktorí odchádzajú do škôl, úradov a dielní. Hore ulicou kráča muž s taškou: montér telefónov. Až (!) sa bude vracaf, obklopia ho muži v modrých uniformách, v jeho taške budú hľadať zbrane, a napokon ho sklamané prepustia. (63)

Všimnime si v tejto ukážke aj využívanie historického prezenta a predbiehanie udalosti, vyjadrenej budúcim časom. Typické je aj pripájanie posledného vetného člena alebo poslednej vety k predchádzajúcej vetnej časti pomocou spojky a.

Lakonickosť opisov a charakteristík postáv vidno na týchto príkladoch:

Vošli. Majú na sebe športové obleky. Jeden je čierny s vysokým čelom a inteligentnými očami, druhý má vlasy ako zlato a je vysokej postavy. Priateľsky sa usmievajú, ale za ich úsmevom cítiť akési napätie. A každý má pravú ruku vo vrecku saka... Major spozornel. (58)

Mechanicky siahol do vrečka po cigaretu. Uvedomil si márnosť svojich predsavzatí a začal si všimaf okolie. Zamrežované okno, železom okované dvere, stôl, dve stoličky a pri mûre sklápacia posteľ. V plechovej kanve našiel trochu vody a na policičke lyžicu, soľ a tenkú knižku s nemeckým textom. (70)

Príkladov na nepravú priamu reč je v knižočke pomerne málo. Prechod z priamej reči do nepravaj priamej reči je bezprostredný.

Jeden z mužov sa k nemu obrátil. Vlasy ako zlato a v ruke čosi čierneho. Pištoľ. Mieri naňho a vraví:

— Ostaňte stáť. Správajte sa pokojne.

Doparoma! Teda vy takto? Kvôli niekoľkým slivkám vyťahujete pištoľ? No nie, ten svet je ale skazený!

Vstávajú. Zrazu sú všade kolo neho. (65)

Vnútorňý monológ pri vzrušenom duševnom položení vyjadruje autor aj polopriamou rečou postavy:

Šiel medzi strážcami a v hlave sa mu plietli otázky: Kto ho prezradil? Kto ho ešte zatkli okrem neho? Čo vedia? A čo sa stane, ak pri výsluchu prezradí čo len slovo? Iba na túto jedinú otázku vedel správnu odpoveď. Každé priznanie znamená smrť pre ďalších druhov na tichom fronte. (71)

V rámci rozprávania stretáme aj citovanú cudziu priamu reč:

Do omietky bola ostrým predmetom vrytá kotva a hneď pod ňou slová: „V nádeji je tvoja spása!“ Ktosi k tomu pripísal ceruzou: „Všetko je stratené, Evu dnes previezli do Viedne.“ Trochu ďalej bol vyznačený kalendár. (70)

Guliš používa s obľubou pomlčku a dvojbodku. Všimnime si tieto príklady:

Možno mal častejšie meniť byt a azda aj svoj výzor — ktovie?

S ľútosťou si uvedomil, že sa mu pri zatýkaní nepodarilo použiť zbraň ani proti nim, ani proti — sebe. (70)

Nemal kedy otočiť sa, siahnuť po zbrani, ani sa pokúsiť o útek — na nič nebolo času. (70)

Ako ukazujú citované príklady, pomlčka má rôznu funkciu: podčiarkuje protiklad (*proti nim* — *proti sebe*); uvádza na konci vety časťicu, ktorou uvádza tvrdenie vety do pochybnosti (*ktovie*); na konci vety upozorňuje na zovšeobecnenú konštatáciu, ktorá rozširuje sémantickú perspektívu vety (*na nič nebolo času*).

V Gulišovej próze majú rozmanitú platnosť aj dvojbodky.

Sledujme tieto príklady:

Prvý, druhý, tretí: dvadsiaty. (56)

Konečne svetlo zastalo na dverách a osvetľuje vizitku: Štefan Kvietik, redaktor. Hlas zvonca: tri dlhé a jeden krátky vzdych. (56)

Povedané: vykonané. (56)

Je mrzutý: nemá rád, keď ho hneď zrána vyrušujú. (58)

Napriek tomu: pred rumunským vyslanectvom treba zosilniť stráž. (58)

Pretože Guliš používa dvojbodku veľmi často, čitateľ sa nemôže ubrániť dojmu, že ju používa v daktorých prípadoch nefunkčne (napr. v citovanom prvom a poslednom príklade).

Našou úlohou bolo zacieliť pozornosť na jazykový štýl pôvodnej slovenskej dobrodružnej prózy. Vybrali sme si tentoraz krátke dobrodružné prózy K. Guliša. Nevšimli sme si drobné jazykové chyby a chybičky, ktoré sú predmetom jazykovej, nie štylistickej kritiky. Pravda, jazyková a štylistická kritika sa navzájom nevylučujú, ale dopĺňajú. Nemôžeme napr. také slovesné umelecké dielo, ktoré má hrubé jazykové chyby, uznať za štylisticky hodnotné. V našom prípade ide o slušnú jazykovú úroveň. Pri troške pozornosti nemuseli v knižočke byť ani tie chybné jednotlivosti, ktoré v nej predsa len ostali.

Uvedieme zopár príkladov: *dramatičnosti* (69) — lepšie *dramatickosti*, *žrádlo* (70) — lepšie *žranica*; *vyšli z Hlavnej stanice* (55) — lepšie *vyšli z hlavnej stanice*; *plížia sa ako šelmy* (82) — *plúžia sa ako šelmy*; *Až sa naplní čas, zobudí ich budiček*. (55) — lepšie *Keď sa naplní čas...*

Navyše je čiarka pred prirovnávacím *ako*: *Žili už len dve veľké, roztvorené oči a chvíľu sa ešte jagali vo výparoch, až napokon hlava celkom zmizla a ostal po nej iba kruh na bahnitej vode(,) ako svätožiara nad čelom blahoslaveného*. (104)

Namiesto bezpredmetového slovesa použil autor nevhodne predmetové, a to namiesto *kliat* použil sloveso *preklínať* v tejto vete: *Na úpäti zelených hôr muži preklínali a smiali sa*. (69) Sloveso *preklínať* pôsobí v spomenutej vete rušivo. Presvedčíme sa o tom, keď nahradíme nevhodné sloveso vhodným: *Na úpäti zelených hôr muži kliali a smiali sa*.

Záverom možno zhrnúť, že obsahovo-štylová jednota Gulišovej prózy je príkladná. Nieto v nej ani štylistického experimentovania, ani štylistických disproporcií. Guliš nevyužíva výraznejšie ani také vyjadrovacie a štylistické prostriedky, ktoré sú v próze tohto druhu bežné, napr. expresívne zafarbené jazykové prostriedky a postupy, hovorové vyjadrovacie prostriedky, takmer vôbec nepoužíva slangové slová, vulgarizmy, argot ap.

Nenápadnosť jazykových (lexikálnych i syntaktických) prostriedkov v Gulišovej próze, jeho priliehavé lakonické vyjadrovanie korešponduje so zámernou dôslednosťou vecného, značne objektivizovaného rozprávania. V Gulišových drobných dobrodružných prózach dominuje dramatickosť obsahovej, tematickej zložky, ktorej sa podriaďuje a len jej slúži vrstva vyjadrovacích prostriedkov.

O niektorých menách zamestnania

KATARÍNA HABOVŠTIAKOVÁ

Ak si povšimneme rubriku o voľných miestach v malom oznamovateli na stránkach dennej tlače, priam nás zarazí množstvo netradičných nových názvov zamestnaní, čo vznikli takrečeno pred našimi očami. Špecializácia vo vede, v technike, vo výrobe i na najrozličnejších pracoviskách odzrkadľuje sa aj v hľadaní nových výrazových prostriedkov.

Kým kedysi sa v menšom, zvyčajne v súkromnom hoteli, zaobišiel hotelier i s nepatrným počtom zamestnancov, dnes vo veľkých hoteloch a interhoteloch je potrebné mať oveľa viac personálu s profesiami oveľa diferencovanejšími. Preto sa pred nedávnom hľadali v istom inzeráte¹ pracovné sily i na tieto dosiaľ menej známe funkcie: *recepčionár, pokladník-zmenárnik, bar-dámy, kuchárky-šalátárky, toaletárky, šičky, dverník* a iné.

Väčšina nových (novších) názvov zamestnaní sa tvorí správne, tradičnými slovotvornými postupmi. Napríklad od podst. mien sa vari najčastejšie tvorí sufixom *-ár/-iar* a *-ník*, napr. *nástrojár, nábytkár, motorár, kúrenár* (od *kúrenie*), *potrubár* (od *potrubie*); *železiar; zmenárnik* (od *zmenáreň*), *dverník, žeriavnik, výčapník*.

Časté sú aj nové názvy zamestnaní odvodené od slovesného základu, napr. *posunovač, obkladač, vŕtač, strihač, palič, kŕmič, dlaždič*.

Istá špecializácia v profesii sa môže jazykovo vyjadriť i združeným pomenovaním typu *zubný lekár*. Z novších názvov tohto druhu uvedieme aspoň *detská sestra, pôrodná asistentka, technická pisárka, strojný technik, textilný technolog, sanitný inštalatér*.

Zriedkavejšie sa určuje špecializácia profesie nezhodným prívlastkom, ako napr. *prípravár výroby, bagrista na vodný bager, normovač slaboprúdových zariadení, posunovač pre závodnú vlečku, brúsič na plocho*.

Aj zložené slová typu *autoelektrikár* sa využívajú v hojnej miere na označenie istých špecializácií. Proti tomuto typu zložených slov staval sa kedysi J. Škultéty² ako proti kalkom z nemčiny. Aktuálne vyjadrovacie potreby však poukazujú na výhody tohto slovotvorného postupu, ktorý sa už v súčasnej norme spisovného jazyka toleruje ako užitočný, a tak vznikajú zložené slová, ako *autoelektrikár, vodoinšta-*

¹ Pri názvoch zamestnaní vychádzame z inzerátov uverejňovaných v našej dennej tlači (najmä v *Pravde*, v *Práci* a vo *Večerníku*).

² J. Škultéty, *Veľkomaliny, veľkopekárne*, SR I, 1932/33, 129.

latér, plynoinštalatér, autolakovník, elektromontér, železobetonár a iné.

V značnom rozsahu sa uplatňuje i ďalší nový slovotvorný postup, majúci svoj vzor najmä v ruštine; ide o typ *inžinier stavár*. Základná profesia vyjadruje sa prvým členom, špecializácia druhým členom priradeného výrazu, napr. *inžinier meliorátor, projektant programátor, elektrikár silnoprúdár, inžinier slaboprúdár, skladník archivár, konštruktér strojár*. Tento typ je veľmi produktívny a nahrádza neraz i zaužívané ustálené domáce slovotvorné postupy. Miesto staršieho zaužívaného *strojný inžinier, stavebný inžinier, elektrotechnický inžinier* býva aj *inžinier strojár, inžinier stavbár, inžinier elektrotechnik*. Novšie názvy typu *inžinier strojár* pocitujú sa popri zaužívaných starších názvoch typu *strojný inžinier* skôr ako hovorové. V inzerátoch a v odbornej tlači radíme uprednostňovať typ *strojný inžinier*.

Pri tomto type je ešte jeden pravopisný problém. Vypukle vystupuje v našej tlači najmä v drobných oznamoch. Neraz i v tom istom čísle novín sa píše napr. *inžinier-slaboprúdár*, ale *inžinier stavár, inžinier strojár* a pod.

Poučka o pravopise týchto slov nie je v Pravidlách slovenského pravopisu formulovaná dost zreteľne.³ Žiada sa ju spresniť pre produktívny typ špecializovaných zamestnaní typu *inžinier stavár* v tom zmysle, že tento typ zamestnaní má sa písať bez spojovníka, teda *inžinier strojár, inžinier meliorátor, projektant programátor* ap.

Podobne ako pri tvorení iných nových slov i pri tvorení názvov zamestnaní vznikajú neraz dvojvary. Napr. pri slove *krmíč* treba rešpektovať podobu s dlhým *ř*, tak ako ju uvádzajú Pravidlá slovenského pravopisu i Slovník slovenského jazyka. Úzka spätosť tohto podstatného mena so slovesným základom sa prejavuje v tom, že sa v ňom poddržiava korenná dĺžka slovesa (podobne je to aj v prípadoch *stíhať* — *stíhač*, *natierať* — *natierač*, *brúsiť* — *brúsič*, *dláždiť* — *dláždič*). Iba v daktorých starších slovách sa korenná dĺžka kráti, napr. *rúbať* — *rubač*, *kúriť* — *kurič*, *trúbiť* — *trubač*. Slovo *krmíť* — *krmíč* sa z tejto skupiny vymyká.⁴

Pri tvorení názvov zamestnaní nestačí prihliadať len na produktivnosť slovotvorného postupu a vhodnosť slovotvornej prípony, treba dobre uvážiť i to, či sa slovo odvodzuje od náležitého lexikálneho základu. Ukážeme túto požiadavku na konkrétnom príklade. V istom inzeráte sme si všimli, že voľné miesto pre pomocných kuričov sa volá *uhl'ovač*. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že názov *uhl'ovač* je utvo-

³ Pozri VIII. zrevidované vydanie, Bratislava 1967, str. 103.

⁴ J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, str. 80 priradovel ešte slovo *krmíč* k skupine starších slov utvorených krátením koreennej dĺžky.

rený správne — akoby podľa vzoru slov *kurič*, *nosič*, *posunovač*. Ibaže od čoho je *uhľovač*? Od *uhľovať*? Také sloveso predsa nemáme! Ak hlavnou úlohou pomocného kuriča je práca s uhlím, privádzanie uhlia do kotolne a podobne, dal by sa tu využiť starší názov *uhliar*. Slovo *uhliar* má síce špeciálny starší význam („človek vyrábajúci pálením dreva v hore uhlie“), lenže ide tu o zaniknuté zastarané remeslo. Slovo *uhliar* v súčasnosti mohlo by nadobudnúť nový špeciálny význam „pomocný kurič“. O tom, že slovo *uhliar* tento význam v slovenčine i nadobudlo, svedčí i významová stavba slova *uhliar* v Slovníku slovenského jazyka (IV. diel, str. 647). Teda miesto *uhľovač* vo význame „pomocný kurič“ navrhujeme staršie slovo *uhliar*.

A napokon chceme ešte upozorniť, že nie je potrebné preberať zbytočne názvy zamestnaní z češtiny (veru i v slovenských denníkoch sa inzerovali *pokojské*, *vrátny*, *lakýrnik* m. *chýžných*, *vrátnika* a *lakovača*), keď máme v slovenčine staršie dávno používané a vhodným slovotvorným postupom utvorené domáce názvy.

Duklianský a dukelský

VLADO UHLÁR

Mesto Dukla nie je na slovenskom území, ale už za Karpatmi v Poľskej ľudovej republike. Podľa neho je však pomenovaný významný priesmyk, ktorým vedie dôležitý cestný priechod z Potisia cez Slovensko do Poľska a ďalej na Ukrajinu; za druhej svetovej vojny Dukla s priesmykom tohto mena sa význačne zapísala do dejín oslobodzovane našej vlasti Sovietskou armádou a jednotkami našej ľudovej armády. Podľa Dukly sa pomenovali známe boje a hrdinovia, ktorí svojou krvou pomohli prebiť sa našim a sovietskym vojenským jednotkám na územie Slovenska.

Vtedy sa Dukla a priesmyk tohto mena stali veľmi frekventovanými v našej reči a vznikla aj potreba odvodiť prídavné meno na označenie operácií a názvu priesmyku.

V slovenčine sa pravidelne tvoria vzťahové prídavné mená od miestnych mien slovotvornou príponou *-ský*, resp. *-cký*, ktorá však od miestnych mien na *-any* (*Brodzany*, *Brezany*, *Kostoľany*, *Vysočany*, *Margecany* ap.) sa kombinovala s touto príponou, a tak náš jazyk má k dispozícii aj príponu *-iansky* (*brodziansky*, *vysočiansky*, *margeciiansky*), príp. *-anský* po predchádzajúcej dlhej kmeňovej slabike (*Komárno* — *komárňanský*, *Piešťany* — *piešťanský* ap.).

Takáto zdvojená prípona sa stala veľmi používanou aj v iných prípadoch, najmä tam, kde prípona *-ský* utvárala s kmeňom miestneho mena ťažko vysloviteľnú skupinu spoluhlások, ktorá by si bola žiadala na odstránenie nejakej vkladnú samohlásku.¹ Napr. od miestnych názvov *Rudno*, *Štubňa*, *Nitra* ap. nie sú možné odvodené prídavné mená *rudinský*, *štubňský*, *nitrský*, ale nevznikli ani prídavné mená napr. s vkladným *-e-* *rudenský*, *štubenský*, *nitrský* ap., lež *rudniansky*, *štubniansky*, *nitrniansky* ap.²

V takýchto a obdobných prípadoch si slovenčina napospol pomáhala práve kombinovanou príponou *-iansky* (*-anský*), a to nielen tam, kde pri odvodzovaní by si skupina spoluhlások vplyvom prípony *-ský* bola vyžadovala azda vkladnú samohlásku *-e-*, ale aj v mnohých iných prípadoch, kde takáto ťažkosť ani nevznikla (napr. *Osada* — *osadský*, ale dnes je *osadiansky*; *Lok* — *locký*, ale aj *ločiansky*; *Mača* — *mačiansky* ap.). Tak je aj *Detva* — *detviansky*, *Sitno* — *sitniansky*, *Istebné* — *istebniansky*, *Východná* — *východniansky*, ba aj *Štrba* — *štrbiansky*, hoci zasa je *Štrbské pleso*.

Hoci sa vplyvom češtiny zanedbal slovenský model tvorenia prídavného mena od miestneho názvu *Dukla* (i *Jaslo*) a nevzalo sa dostatočne na vedomie, že Slováci i Ukrajinci v tejto oblasti používajú prídavné meno *duklanski* (ukr. *dukl'anskij*; porov. aj *Piddukl'anskij* ukrajinský ľudový súbor — so sídlom v Prešove), je potrebné na túto zákonitosť upozorniť. Ak napr. od českých miestnych názvov *Kladno*, *Ústí* ap. tvoríme príd. mená príponou *-iansky*/*-anský* (*kladniansky*, čes. *kladenský*, od Most *mostiansky*), treba si uvedomiť tento spôsob tvorenia a navodiť ako spisovné tvary prídavných mien od miest *Dukla* i *Jaslo* podoby *dukliansky* a *jasliansky* ako jedine správne v spisovnej slovenčine.

Ak ide o systémovosť, ako je to v tomto prípade, tak v spisovnom jazyku nemožno argumentovať ani ustálenosťou spojení *Dukelský priesmyk*, *dukelskí hrdinovia*, lež treba postupne uvádzať do jazykovej praxe prídavné mená *dukliansky* a *jasliansky* aj v spojeniach *Dukliansky priesmyk*, *duklianska operácia*, *jaslianski delo-*

¹ Upozornil na to už A. Jánošík v článku *Kvantita ženských foriem -anka (-ianka) k menám obyvateľov na -an*, SR 12, 1946, 92 n. a osobitne najmä Š. Koperdan v štúdiu *K tvoreniu substantív a adjektív z miestnych názvov*, Jazykovedné štúdie III, 1958, 83 n., najmä na str. 91.

² Od *Moskva* je v slovenčine prídavné meno *moskovský* a od *Litva* *litovský* s vkladným *-o-*, ktoré je v našom jazyku systémovou vkladnou hláskou, ale aj to iba vplyvom ruského jazyka, a to aj napriek značnému kolísaniu vplyvom českých tvarov *moskovský*, *litevský*. Takéto prídavné mená s vkladným *-o-* sú však v slovenčine výnimočné.

strelci ap. Napokon nejde iba o Duklu a Jaslo a o odvodené prídavné mená *dukliansky* a *jasliansky*, ale o veľký počet iných cudzích miestnych názvov, kde pri odvodzovaní prídavných mien bude treba pokračovať podobným spôsobom.

O slovenských ľudových názvoch húb

MARIE MAJTÁNOVÁ

Slovania patria k národom, ktoré oddávna zbierali huby a používali ich nielen ako potravu, ale aj na iné účely, napr. pri liečení, pri zakladaní ohňa ap.

Na to, aby sa mohli huby úspešne a bez obáv používať, bolo treba dobre ich poznať (vyšších húb rastie u nás niekoľko tisíc druhov), rozoznávať jedlé od nejedlých a jedovatých.

O tom, že aj slovenský človek venoval v minulosti hubám veľkú pozornosť, svedčia ich ľudové názvy, ktoré často samy vystihujú najdôležitejšie znaky alebo vlastnosti nazývanej huby. Ľudové názvy majú predovšetkým jedlé huby, resp. najznámejšie druhy jedlých húb. V jednom kraji poznajú a zbierajú viac druhov húb, v inom menej, niektorý človek pozná viac húb ako druhý. Závisí to aj od toho, aké huby na okolí rastú, či sú tam hory ihličnaté, listnaté alebo zmiešané, alebo či sú tam iba lúky a pasienky. Tak napr. niektoré druhy čiroviiek rastú iba v piesočnatých pôdach s borovicovým porastom, preto ich poznajú a zbierajú na Záhorí, kde ich volajú *zelenky*, *sviňúfky*, *sviňúrky*, *hromadzinky* ap.; len v južnejších krajoch Slovenska rastie muchotrávka cisárska, ktorú miestni hubári poznajú pod menom *kráľovka*, *kráľovná*, *kráľovica*, *kňahňa* ap. a túto výbornú jedlú hubu vôbec nedávajú do súvislosti s muchotrávkami; v severnejších krajoch, kde táto huba nerastie, ju hubári, pravdaže, z vlastnej praxe nepoznajú. Naopak v južnejších krajoch Slovenska nepoznajú výbornú jedlú hubu náramkovku cisársku, ktorú v Turci volajú *zemský pesterec*, na Orave *lupačka*, v Liptove *bešterka*, *mešterka*, *peštera*, *kolok*, *čop* ap.

Z nejedlých, alebo lepšie povedané z nezbieraných húb má ľudové názvy najmä muchotrávka červená, ktorá sa často mylne považuje za najjedovatejšiu, a prášnice, ktoré sú nápadné jednak bielym guľovitým tvarom plodnice a jednak tým, že v dospelosti vypúšťajú výtrusy v podobe hnedého „dymu“.

Samo slovo *huba* má v slovenských nárečiach iný význam ako v spis. jazyku. V niektorých nárečiach sa význam slova *hríb* rozšíril na všetky zbierané jedlé huby, význam slova *huba* sa zúžil na nezberané, teda „nejedlé“. Okrem názvu *huby* sa na pomenovanie nezberaných húb používajú aj názvy *divé huby*, *blázňivé huby*, *stridzie huby*, *šaľene huby*, ba aj *zlé hríby* ap.

Pokiaľ ide o počet ľudových názvov, nie je pri jednotlivých druhoch húb rovnaký. Huby všeobecne známe majú zvyčajne len hláskove a slovotvorne diferencované názvy na celom slovenskom, ba i slovanstvom území (*masliak*, *rýdzik*, *smrček*, *muchotrávka* ap.), menej známe a menej zbierané huby majú obyčajne viac názvov. Najviac ľudových názvov majú niektorou svojou vlastnosťou veľmi nápadné huby, a to zbierané (*kozák kremenáč*, *hríb siniak*, *strapačka* ap.) i nezberané (*prášnica*).

Ľudové názvy húb sú motivované rozlične. Odráža sa v nich dôverné poznanie húb i prostredie, v ktorom vyrastajú, a sú svedectvom dlhoročných skúseností našich predkov. Jedny sú utvorené podľa miesta alebo času výskytu, iné podľa farby celej huby, klobúka alebo podľa zmeny farby dužiny po rozrezaní, iné podľa charakteristického tvaru, podľa akosti dužiny, podľa vône, chuti alebo podľa iných vlastností.

Veľa názvov vzniklo podľa toho, v akom prostredí, v blízkosti ktorých stromov alebo porastov huby rastú. Túto okolnosť nazývajú v odbornej literatúre symbióza, postihli naši predkovia oveľa skôr, ako ju zaznamenala veda. Takto vznikli názvy *dubák*, *bučák*, *brezák*, *hrabák*, *hrabovec*, *osíkovec*, *osičník*, *tŕňovec*, *borávka*, *podpenka*, *pažitník*, *pasenčorka* ap.

Hlavné vegetačné obdobie väčšiny húb je od polovice júna do polovice septembra. Druhy, ktoré rastú mimo tohto obdobia, majú často názov podľa obdobia výskytu, napr. *májovka*, *jesienka*, *jesenná májovka*, *jakubka*, *václavka*, *Michalka* ap.

Najviac názvov je motivovaných farbou klobúka alebo celej huby, a to priamym pomenovaním, ako *červenák*, *červený kozák*, *sivianka*, alebo nepriamym, napr. *baniar*, *kuriatko*, *mlynár*, *srnka* ap. Niekedy názov motivovala zmena farby dužiny po reze alebo po potlačení, napr. *modrák*, *sinál*, *svetlák*, *belaskár* ap.

V niektorých prípadoch sú názvy motivované neobvyklým tvarom plodnice, napr. *strapačka*, *prstačka*, *kozia brada*, *klinček*, *parazól*, *barania hlava*, *kukučie vajce* ap., alebo nápadným zoskupením plodníc, ako *tanečnice*, *hromádky*, *hromadzinky* ap.

Pri iných druhoch, farbou ani tvarom nie nápadných, prizerali starí hubári pri pomenovaní na iné znaky. Tak podľa akosti dužiny vznikli názvy *tvrdák*, *tvrdoš*, *mäčkoš*, *masliak*, *maslienka*, *máselník*, podľa vône *voňavé hubky*, *smradliak*, podľa chuti *sladký hríb*, *horká huba*, *horkiňa*. Podľa tekutiny, ktorá po reze vyteká z dužiny, sa tvorili

názvy *mlieč*, *mliečara*, *kravička* ap. Názvy *surovka*, *surovienka*, *suroviatko* ap. charakterizujú hubu, ktorá sa môže jesť surová, *bluvačka* vyvoláva dávenie, *muchotrávkou* sa trávili muchy ap. Podľa toho, že z dozretých prášnic sa výtrusy rozprašujú tak, že ich možno pozorovať voľným okom, vznikli názvy *prášivka*, *prašnavá huba*, *fúkavica*, *fúkačka*, *fučka*, ale aj *čertova fajka*, *čertov tabak* ap.

A takto by sme mohli menovať desiatky a desiatky slovenských ľudových názvov húb, ktorými naši predkovia výstižne pomenovali huby a ktoré už samy upozorňujú na znak, ktorý si treba pri určovaní huby povšimnúť. Ľudové názvy sú výrazným svedectvom o tom, akú úlohu hrali huby v živote slovenského človeka. Všeobecne sa vie, že starí Slovania poznali viac druhov húb ako susedné národy; odráža sa to veľmi výrazne aj v názvosloví.

* * *

Slovenské názvoslovie húb (okrem tých najbežnejších) nie je doteraz ustálené. Väčšinu húb poznajú na Slovensku len podľa ich ľudových názvov. Ako sa v príspevku naznačilo, sú ich desiatky a stovky. Z tohto bohatstva by sa iste dalo čerpať pri dotváraní slovenskej odbornej terminológie. Mnohí čitatelia tohto časopisu by mohli veľmi účinne pomôcť, keby nám napísali o názvoch húb zo svojho okolia.

Príspevok k periarskej terminológii

ALBÍN OKÁL

Z hľadiska uspokojovania ľudských potrieb má perie mnohostranné upotrebenie, no najväčší záujem na celom svete je o husacie perie, používané na lôžkové, ale aj ozdobné účely.

Výhodné speňažovanie na zahraničnom i domácom trhu bolo podnetom zlepšiť starostlivosť o perie v prvovýrobe aj pre zdokonalenie technológie pri jeho priemyselnej úprave. V odbornej literatúre sa však u nás ešte často používajú nevhodné výrazy, preto sa ukazuje potreba ustáliť správne periarské názvoslovie.

V snahe vylúčiť zámenu základných pojmov patriacich do sféry anatómie i morfológie peria sú popri slovenských a českých (č) názvoch uvedené aj latinské výrazy.

Na uľahčenie štúdia periarskej problematiky zo zahraničných prameňov bude azda osožné uviesť i niektoré názvy používané v odborných publikáciách ruských (r), poľských (p), anglických (a), francúzskych (f) a nemeckých (n).

Základné pojmy

Perie (*pennae*, č *peři*, r *perja*, p *pierze*, a *feathers*, f *plumes*, n *Federn*) je široký pojem, ktorým sa rozumejú zrohovatené útvary pokožky vtákov, pokrývajúce prevažnú väčšinu povrchu ich tela. Pod tento široký pojem sa zahŕňa pravé perie, nepravé perie a páperie.

Perie nie je po celom obrastenom povrchu tela väčšiny druhov vtákov rozdelené rovnomerne; tento jav sa označuje medzinárodným výrazom *pterylóza*. Iba pštrosy majú povrch kože operený rovnomerne; na tento úkaz sa zaužíval medzinárodný názov *apterylóza*.

Pernice, **perové polia** (*pterylae*, č *pernice*, r *pterilije*, p *opierzki*, a *pteryles*, f *pteryles*, n *Federfluren*, *Federbeete*) sú pravidelne usporiadané pásma kože, na ktorých rastie perie vtákov (okrem pštrosov).

Lysiny, **holiny** alebo **nažiny** (*apteria*, č *nažiny*, r *apterije*, p *bezpierzki*, a *apteria*, f *apteria*, n *Raine*) sú súvislé holé plochy kože, na ktorých nerastie perie.

Na perách patriacich medzi pravé perie sú vyvinuté tieto časti:

Kostrnka (*scapus*, č *stvol*) je osou pera. Na nej sa rozlišuje:

Brko (*calamus*, č *brk*, r *očin*, p *rukka*, *dudka*, a *quill*, f *tuyau*, n *Spule*, *Pose*, *Kiel*) je dolná dutá časť kostrnky, ktorou je pero zakončené v koži.

Osteň (*rhachis*, č *osten*, r *steržeň*, p *stosina*, a *shaft*, f *tige*, n *Schaft*) je horná plná časť kostrnky.

Horný pupok (*umbilicus superior*, č. *horní pupek*) tvorí rozhranie medzi ostňom a brkom, z ktorého vyrastá na niektorých perách hrabavej hydiny paosteň, resp. vedľajšia zástavica.

Paosteň (*hyporhachis*, č *paosten*) je postranný (bočný) osteň rastúci z horného pupka kostrnky.

Dolný pupok (*umbilicus inferior*, č *dolní pupek*) tvorí jamku na konci brka, cez ktorú prenikajú do nezrelého pera cievy a nervy.

Dreň (č *dřeň*) je výplň kostrnky nezrelého pera i pórovitá výplň ostňa zrelého pera, ktorá zapríčiňuje jeho nepriehľadnosť.

Duša (č *duše*, r *sercovina*, p *dusze*, a *pith of the feathers*, f *ame de la plume*, n *Federsele*) je odumretá zoschnutá dreň v brku zrelého pera.

Funkciou kostrnky je niesť a držať zástavicu pravého pera v náležitej polohe. Kostrnky má aj nepravé perie. Na páperí nahrádza kostrnku krátke duté teliesko. Brkom je pero osadené v **perovom v á k u** (*folliculus pennae*).

Zástavica (*vexillum*, č *prapor*, *r opachalo*, *p charagiewka*, *a vane*, *f édreton*, *n Fahne*) je vlastná funkčná časť pera. Na perách s dvoma zástavicami sa rozoznáva hlavná a vedľajšia.

Hlavná zástavica je na ostni pera.

Vedľajšia zástavica (č *vedlejší prapor*, *r dobavočnoje periško*, *p pripiórko*, *a aftershaft*, *f plume accessoire*, *n Nebenschaft*) je na paostni. Vyskytuje sa na niektorých mäkkých perách hrabavej hydiny a na perách kazuárov. Je strapatá a (okrem kazuárov) kratšia ako hlavná zástavica.

Zástavicu tvoria dva bilaterálne rady perútok s lúčmi.

Perútky (*rami*, č *větvičky*, *r borodki I. poriadka*, *p promieni*, *a barbs*, *f barbs*, *n Aste*) vyrastajú z ostia.

Lúče (*radii*, č *paprsky*, *r luči*, *p promyczky*, *a barbules*, *f barbules*, *n Strahlen*) vyrastajú z perútok.

Súdržná zástavica má dvojaké lúče:

Uzlíkové lúče (*radii arcuati*, č *paprsky obloučkovité*) vyrastajú z proximálnej strany perútok.

Háčikové lúče (*radii hamati*, č *paprsky háčkovité*) vyrastajú z distálnej strany perútok a sú po stranách opatrené háčikmi. Tým, že sa háčiky držia za uzlíky, zaisťuje sa vzájomné pospájanie jednotlivých perútok a utvorenie súdržnej zástavice.

Strapatá zástavica je zložená z perútok, ktoré majú iba uzlíkové lúče.

Krycie perá moriek majú zväčša zástavicu strapatú a len na vrchole súdržnú. Pri vodnej hydine to býva naopak. Okrem toho jestvujú perá, ktoré majú zástavicu súdržnú, ale na okraji obrúsenú koncami nepospájaných perútok.

Druh peria je názov na označenie peria z istého druhu vtákov. Podľa toho sa rozoznáva perie *husacie*, *kačacie*, *morčacie*, *perličie*, *pávie* a iné. V praxi sa používa aj hromadné označenie: *perie vodnej hydiny* (*husacie* a *kačacie*) a *perie hrabavej hydiny* (*slepačie*, *morčacie*, *perličie* a *pávie*). Predmetom obchodu je však iba konkrétny druh peria, preto ho treba označovať podľa druhu hydiny, z ktorej pochádza.

Z funkčného hľadiska sa v rámci jednotlivých druhov peria rozoznáva:

Pravé perie (dokonalé, úplné) sa vyznačuje tým, že takto označované perá majú zreteľne vyvinutý osteň, brko i zástavicu. Jeho

funkciou je kryť telo vtáka a umožňovať mu lietanie. Sem patrí i tzv. **nepravé páperie** (*semiplumae*, *plumoplumulae*, č *peří prachové*), ktorého perá majú celú zástavicu strapatú a funkčne nahrádzajú páperie.

Nepravé perie zahŕňa kožné útvary vtákov, majúce odlišnú funkciu alebo stavbu. Patrí sem:

Nitkovité perie (*filoplumae*) má jemnú tenkú, zvyčajne lysú alebo iba na vrchole niekoľkými perútkami opatrenú kostrnku. Jeho funkciou je prevzdušňovať krycie perá.

Štetinové perie (č *chlupy*) má pevnejšiu kostrnku ako nitkovité a bez perútok. Rastie okolo očí, ušíc, pri kútikoch zobáka ako hmatový orgán a moriaky i staršie morky majú z takéhoto peria na prsiach tzv. štetku.

Štetcovité perie (*plumae penicilliformes*, č *mastilky*) má v pomere k dĺžke brka krátky osteň, z ktorého vyrastajú do tvaru štetca asi 20 mm dlhé perútky s krátkymi priliehavými lúčmi. Majú ho dokonale vyvinuté iba husi a kačky. Obklopuje ústie kostrčných žliaz (glandula uropygii), kde zachytáva ich výlučok (maz), slúžiaci vodnej hydine na masťenie peria.

Drobné perie (č *puch drobný*, *pudr*) stále dorastá a jeho perútky sa rozpadávajú na jemný prášok, ktorý ako púder napomáha obsychaniu peria.

Páperček, páper (č *pouch*) je perie vyliahnutých mláďat.

Páperie (*plumulae*, č *prach*, *r puch*, *p puch*, a *down*, f *duvet*, n *Dunen*, *Flaum-Duunenfedern*) nemá ostňa a brko zastupuje krátke plné teliesko osadené v koži. Z tohto telieska vyrastajú radiálne na všetky strany perútky s lúčmi bez háčikov. Rastie takmer na všetkých operených častiach tela vodnej hydiny (okrem kože pod pazuchou).

Jeho funkciou je udržiavať telesnú teplotu, zabráňovať prenikaniu vody ku pokožke a napomáhať priliehaniu krycieho peria k telu vodných vtákov. Páperie má záporný a pravé perie kladný elektrický náboj. Páperie je najcennejšou zložkou peria husí i kačiek.

Kategórie peria

Podľa názvoslovia zaužívaného na označenie husacieho peria sa perie zatrieďuje do týchto kategórií: tvrdé perie, polotvrdé perie, mäkké perie, páperie, nepravé perie.

Tvrdé perie (č *peří tvrdé, brkovina*, r *tvior-dyje peri*, p *pierze twarde*, a *hard feathers*, f *plumes dures*, n *Hardfedern*) má tvrdú kostrnku a rastie na krídlach i chvoste vtákov. Umožňuje vtákom lietanie. Medzi tvrdé perie patria letky (*remiges*), kormidlové perá (*rectrices*) a tvrdé krovky (*tectrices*).

Polotvrdé perie (č *peří polotvrdé*) má kostrnku tenšiu a pružnejšiu ako najmenšie tvrdé perie, ale tvrdšiu než mäkké perie. V zahraničí sa aj toto zahŕňa medzi mäkké. Rastie na krídlach a chvoste. Mäkké perie (č *peří měkké*, r *miagkije peri*, p *miekkie pierze*, a *soft feathers*, f *plumes molles*, n *weiche Federn*) má kostrnky tenké, pružné a slúži na krytie povrchu tela vtákov.

Skupiny peria

Do kategórie tvrdého peria patria tieto skupiny:

Na krídlach:

Ručné letky = letky I. radu (č *letky I. řádu*, r *machovyje peria I. poriadka*, p *lotki palcowe I. rzędu*, a *fligh feathers primaries*, f *remiges primaries*, n *Handschwingen*).

Predlaktové letky = letky II. radu (č *letky II. řádu*, r *machovyje peria II. poriadka*, p *lotki ramienowe II. rzędu*, a *flight feathers secondaries*, f *remiges secondaries*, n *Armschwingen*).

Lopatky (č *kytka ramenní, lopatky, široká, tvrdé šultry*, r *tvior-dyje plečovyje peria*, p *barkowki twarde*, a *palettes, scapular feathers*, f *palettes*, n *steife Federn*).

Mečiky (č *mečiky, piky, nožíky, dolchy*, r *strelki*, p *sztylety proste*, a *pointues*, f *pointues*, n *Dolchfedern*).

Krídélko (č *křídélko*, r *kryłnik*, p *palcowki*, a *little wing*, f *l'aile petit*, n *Alterfittich, Lenfittich, Daumenflügel*). Z krídélka sú veľké a malé šablíčky (č *šavličky*, r *kinżali*, p *krziwki, piora kciukowe*, a *sabots*, f *sabots*, n *Säbelfedern*).

Tvrdé krovky (č *brčka, ocásky*, r *štyfty*, p *szyfty*, a *chocottes*, f *chocottes*, n *Stiftelfedern*).

Na chvoste:

Kormidlové perá (č *rejdivací srpky*, r *chvostovyje peria*, p

krzywaki ogonowe, a curwed tail feathers, f queues d' oie, n Sichel-federn, Schwanzfedern).

Do kategórie polotvrdeho peria patria:

Na krídlach:

Ramenné perá — veľké, stredné a malé (č *panny, r puchlawki, p barkowki, a schoulder feathers, f nagoire, n weiche Schulterfedern*).

Lupienky (č *lupinky, r peria verchnyje, krojuščije kryla, p žabki, a cosses, f cosses, n Aussenfedern, Bletten, Krummperlen*).

Atlasky (č *atlasky, r atlasky, p blyszcki, a glossy feathers, f plumes satinées, n Glanzfedern, Splitterfedern*).

Na chvoste:

Krovky chvostové (č *šandelky, r podchvostovyje peria, p szandele, a under tail feathers, f chandelles, n Chandel'n*).

Podľa toho, na ktorej časti tela rastie, sa mäkké perie rozdeľuje na krídlové, hlavové, krčné, prsné, brušné, bočné, chvostové, stehnové.

Páperie sa delí na krátke, dlhé, bohaté a chudobné:

Dlhé páperie má perútky dlhé 20 mm a viac.

Krátke páperie má perútky kratšie ako 20 mm.

Bohaté páperie má 60 alebo viac perútok.

Chudobné páperie má perútok menej ako 60.

Trhové druhy peria

Surové perie je akékoľvek perie, ktoré nebolo priemyselne upravené.

Upravené perie je také perie, čo bolo podrobené priemyselným zásahom, avšak bez prania.

Spracované perie je priemyselne upravené i vyprané perie.

Nové perie je čisté, neporušené a dosiaľ nepoužívané, prípadne kratšie skladované perie.

Upotrebené perie — perie, ktoré sa už používalo na lôžkové účely.

Zaparené perie má narušené ostne i súdržnosť zástavíc a charakteristický pach.

Párané perie = driapané perie, (č *peři drané*) sú zástavice strhnuté z kostrníek, teda pravé perie zbavené kostrníek, pomiešané s vrcholcami nepáraných zástavíc.

Ostatné trhové druhy peria sú buď samostatné kategórie, buď ich zmesi podľa ČSN.

Posudzovateľské pojmy

Index peria je číslo (desatinný zlomok) udávajúci pomer medzi dĺžkou úsečky spájajúcej oba konce prirodzene ohnutej kostrnky pera a výškou takto utvoreného oblúka. Čím vyšší index má mäkké perie, tým je plnivejšie.

Plnivosť peria je jeho schopnosť zaplniť určitý priestor. Čím menej gramov peria alebo páperia je potrebné na zaplnenie 1 dm³ priestoru, tým je plnivejšie.

Pružnosť je schopnosť peria nadobudnúť pôvodný tvar, keď naň prestala pôsobiť sila, ktorá jeho prirodzený tvar zmenila. Čím je mäkké perie pružnejšie a čím má vyšší index, tým je plnivejšie i trvácnejšie.

Lámavosť (krehkosť) je opak pružnosti. Slepáčie mäkké perie je lámavejšie (má kostrnky krehkejšie) ako husacie a tvrdé perie je lámavejšie ako mäkké. Prehriatím peria pri umelom sušení sa zvýši jeho krehkosť.

Trvácnosť je schopnosť peria i páperia zachovať si pri pravidelnom používaní (hlavnice, periny) uspokojivú pružnosť i plnivosť. Vyjadruje sa počtom rokov. Závisí od druhu a kategórie peria i od starostlivosti (opatery) venovanej perinám a hlavniciam (vankúšom). Pravidelným každodenným vetraním a natriasaním sa trvácnosť predlžuje.

Vlhkosť je množstvo voľnej vody, ktoré obsahuje váhová jednotka peria. Určuje sa bežnými metódami a vyjadruje sa v percentách z váhy peria. Vlhkosť prevyšujúca 12 % má nepriaznivý vplyv na trvácnosť peria.

Celková výťažnosť je množstvo všetkého peria vyjadrené v gramoch, ktoré sa pri bežnom spôsobe šklbania získa z jedného vtáka (kusa hydiny). Z celkovej výťažnosti sa vyráta váhový podiel jednotlivých kategórií peria.

Chovateľské pojmy

Příchnutie (č pelichaní) je prirodzený jav, súvisiaci s normálnou obnovou peria, pri ktorom dozreté perie postupne vypadáva a namiesto neho rastie nové.

Šklbanie (č šhubání) je ručné alebo strojové vytrhávajúce peria i páperia z povrchu tela vtákov (hydina, pernatá zver). Z jatočnej hy-

diny po omráčení a vykrvácaní sa vytrháva (ošklbe) všetko perie a páperie. Na pernatej zveri sa zvyčajne niektoré letky a kormidlové perá ponechávajú.

Šklbanie peria z hydiny sa uľahčí obarením.

Podšklbávanie (č *podšklbávaní*) je ručné vytrhávanie zrelého mäkkého peria a časti páperia z povrchu trupu hydiny. Husi sa môžu podšklbávať cez rok 2—3 razy. Niekde podšklbávajú aj kačky a zriedka i biele morky. Podšklbávaním sa obmedzuje zbytočná strata peria (přchnutie), teda zvyšuje sa výťažnosť peria i páperia.

Zrelé perie má v brku dušu, t. j. odumreté cievy i nervy a vytláča ho nové perie, takže by samo vypadalo. Pri stlačení brka nezrelého peria sa z neho vytlačí krvavá dreň.

Púčky (č *pisky*) sú končky nových pier, ktoré rastú namiesto tých, čo pri přchnutí vypadli alebo pri podšklbávaní boli vytrhané.

Uvedené anatomicko-morfologické, technologické, posudzovateľské i chovateľské pojmy, vymedzené alebo bližšie objasnené na základe vlastných autorových poznatkov i štúdia dostupných prameňov majú poslúžiť na ustálenie nášho odborného periarkeho názvoslovía.*

DISKUSIE

Z problematiky dopravnej terminológie

IMRICH KABINA

V tomto článku sústreďujeme pozornosť na používanie termínov *dráha* a *železnica* v slovenských a českých právnych normách. Hneď na začiatku treba poznamenať, že pre českú právnu terminológiu v autentických textoch právnych noriem, z ktorých sa takmer polstoročia prekladá do slovenčiny, je príznačná nedôslednosť v používaní týchto termínov, čo sa potom odráža aj v slovenských prekladoch. Pripomenúť treba i to, že v češtine prevláda termín *dráha*, ale prídavné meno *železničný* je častejšie ako prídavné meno *dráhový*.

* Pozn. redakcie: Tento súpis treba chápať ako návrh, ktorý sa môže v jednotlivostiach spresniť. Niektoré názvy by sa mali dať do súladu so zoológickou nomenklatúrou. Napr. prof. O. Ferienc používa ako ekvivalent lat. *rhachis* názov *kostrnka*, namiesto názvu *osteň* má *os* (lat. *scapus*), namiesto *paosteň* má *pakostrnka*.

Do roku 1918 sa na Slovensku zásadne nepoužíval termín *dráha* v tom význame ako v Čechách (t. j. vo význame „železnica“). Dôkazom toho sú hojné excerpty v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV. Výpisky z diel rozličných slovenských dejateľov a publicistov ukazujú, že sa slovo *dráha* používa v bežných reláciách, napr. v spojeniach *dráha životná, básnická, umelecká, advokátska, lekárska, nervová, dráha nebeských telies*, ale i *dráha letecká, cestná, vodná* a samozrejme i *dráha železničná* (ako doklad pri výpočtoch dráh). Ale v súvislosti s dopravnými prostriedkami pohybujúcimi sa po koľajach a ich zariadeniami je tam len slovo *železnica, železnice* a jeho odvodeniny. Jediná výnimka je v doklade od Vajanského: (*Skladanský*) *sadol na rýchlík štátnej dráhy*.

Zaujímavé sú aj rozličné úradné zápisy, ktoré sa dodnes zachovali vo firemných knihách bývalých firemných registrov (napr. na Krajskom súde v Bratislave). Sú tu popri spojeniach slov s termínom *železnice* aj spojenia s termínom *dráhy*. Pozoruhodné je, že sa na viacerých miestach slovo *dráha* úradne poopravovalo na *železnica*, a to jednoduchým čitateľným prečiarknutím slova *dráha* a nadpísaním slova *železnica*. Prirodzene, všetky zápisy sa neopravili, lebo každé opravenie takéhoto názvu bolo podmienené rešpektovaním vtedajších platných predpisov obchodného práva. Išlo o zápisy kapitálových, zväčša účastinných spoločností. Naproti tomu v Čechách aj súkromné železnice mali v názve slovo *dráha*, a nie *železnica*, a to už predtým, ako ich prevzal štát. Jediná výnimka, ktorú sme našli, je názov *Buštěhradská železnice* (pozri zák. č. 124/1963 Sb. z.). Pokiaľ však ide o historický názov *Košicko-bohumínska dráha*, nazdávame sa, že ho treba rešpektovať, lebo takto sa zapísal do firemného registra a úradne sa neopravil, hoci by to bolo bývalo na mieste. Uvádzame to preto, že akademický slovník uvádza spojenie *Košicko-bohumínska železnica*.¹

Slovenská redakcia Zbierky zákonov zásadne používala termín *dráha* do r. 1960 (t. j. dokiaľ nedošlo k personálnym zmenám) len vtedy, ak sa z vecného obsahu noriem usudzovalo, že ide o dráhu v širšom zmysle; ak podľa českých textov išlo o dráhu v užšom zmysle, použil sa v slovenčine termín *železnica*, a to aj vtedy, keď bolo v českej predlohe slovo *dráha*. To platilo aj o prídavných menách *železničný* a *dráhový*. Takýto postup bol v úplnom súlade aj so stanoviskom zástupcov z dopravy, lebo všetkým členom komisie šlo o terminologickú presnosť.

Uvedieme niekoľko príkladov na používanie termínov *dráha* a *železnica* v češtine a slovenčine (čes. termíny sú v zátvorke):

¹ *Slovník slovenského jazyka V*, Bratislava 1965, 794 (pri hesle *železnica*).

Zákon č. 97/1950 Zb. o *dráhach (dráhách)*. Obsah tohto zákona sa netýka len železníc, ale aj trolejbusov, hoci trolejbusy nie sú železnicami, lebo sa pohybujú po zemi, nie po železničných koľajach. V § 1—7, 15, 18 stretáme spojenia *dráhový (dráhový) podnik*. Rovnaké termíny má aj nový zákon o dráhach (zák. č. 51/1964 Zb.); ďalej je termín *dráha* v názve nariadenia č. 37/1951 Zb. o vybudovaní a prevádzke *dráh (drah)*, ako aj nariadenia č. 50/1951 Zb. o schvaľovaní a uverejňovaní taríf *dráh (drah)*.

Zamestnanci *železníc (železnic)* Zmluvných strán [čl. 1 ods. 2 prílohy vyhl. č. 56/1968 Zb. o Dohode medzi Československou republikou a Poľskou ľudovou republikou o vzájomnej *železničnej (železniční)* doprave.

Takto sa používali uvedené termíny aj v slovenskom Úradnom vestníku, ktorého protifašľým orgánom bol Úřední list s autentickým znením (napr. odmeňovanie obyvateľstva za práce na odpratávaní snehu na *železniciach (železnicích)* — čiastka 114/1956 Ú. v. (Ú. l.). Pravda, neraz zisťujeme aj nesúlad v používaní týchto názvov. Ukazuje naň napr. aj tento citát z § 56 vyhl. č. 145/1956 Ú. v. (Ú. l.): Zastavovať motorové vozidlá a mestské koľajové vozidlá môžu len orgány Ministerstva vnútra, ak sú v rovnošate, a iné osoby uvedené v § 51, v blízkosti *železničných* priecestí tiež *železničné* orgány (*železničnich* prejazdů též *drážni* orgány).

Osobitnú pozornosť si zasluhujú napr. železničné prepravné poriadky, najmä nariadenie č. 2/1952 Zb., ktorým sa vydáva *železničný (železniční)* prepravný poriadok. Tu sú v oboch jazykoch dôsledne a správne len termíny *železnica* a *železničný*, nikde nie *dráha*, *dráhový* (ani *drážni*). Naproti tomu nariadenie č. 37/1954 Zb., ktorým sa vydáva *železničný (železniční)* prepravný poriadok (zrušilo sa ním predchádzajúce nariadenie), je už terminologicky nedôsledné (ide o českú terminológiu): všade používa len podstatné meno *dráha*, ale prídavné meno *železniční*; v slovenskom texte je dôsledne *železnica*, *železničný*. Taká istá dôslednosť je pri týchto termínoch aj v slovenskom vydaní vysokoškolskej učebnice.²

V roku 1952 však vzniká v češtine terminologický zvrat, a to vydaním vládneho nariadenia č. 33/1952 Zb. o zriadení Ministerstva *železníc (železnici!)* a o reorganizácii *železníc (železnic)*. Čeština upúšťa od výrazov *dráha*, *dráhy* — s výnimkou lanových dráh — v užšom zmysle a začína používať názov *železnica*.

Citujeme z tohto nariadenia ustanovenia § 1 ods. 1, 2, § 2 ods. 1—4, § 3 ods. 1, 2:

Železničná (železniční) doprava v Československej republike je základným druhom dopravy, ktorý má veľký význam pre život celého štátu. *Železnice*

² *Učebnica občianskeho a rodinného práva II*, Bratislava 1956, 222—234.

{*železnice*} spojujú v jediný celok všetky kraje a okresy republiky... Aby *železnice* (*železnice*) mohli lepšie plniť úlohy... upravuje sa nanovo ich správa a organizácia. Zriaďuje sa Ministerstvo *železníc* (*železníc*). Pôsobnosť Ministerstva *železníc* (*železníc*) sa vzťahuje na všetky veci *železníc* a lanových dráh, vyjmúc *železnice* a lanové dráhy (v češtine: věci *železníc* a lanových *drah*, vyjmajíc *železnice* a lanové dráhy) slúžiace mestskej doprave. Ministerstvo... je najvyšším... orgánom správy *železníc* (*železníc*) na celom území štátu. Svoje úlohy ustanovené v štatúte schválenom vládou plní ako priamo, tak prostredníctvom administratívnych a hospodárskych jednotiek *železníc* (*železníc*). Územné obvody, organizáciu a pôsobnosť jednotiek určí zásadne vláda... Až do ďalšej úpravy vykonáva Ministerstvo *železníc* (*železníc*) aj pôsobnosť, ktorú vykonávalo Ministerstvo dopravy ako orgán správy vo veciach dráh (*drah*). {Pozn. autora: Tu je termín *dráha* správny, lebo sa týka cit. zákona č. 97/1950 Zb. o dráhach.} Čsl. štátne *železnice* (*dráhy*), národný podnik, sa zrušujú bez likvidácie; majetok spravovaný týmto podnikom prechádza do správy Ministerstva *železníc* (*železníc*)... Všetci zamestnanci Československých štátnych *železníc* (*drah*), národného podniku, ako aj zamestnanci Ministerstva dopravy, prevzatí ministrom *železníc* (*železníc*) po dohode s ministrom dopravy stávajú sa zamestnancami *železníc* (*železníc*)... {Naša druhá poznámka: Napriek tomu sa podľa českej terminológie pre istých zamestnancov *železníc* ustálil názov *náčelníci drah*, a nie *náčelníci železnic*, preto vo vládn. nar. č. 29/1953 Zb. o riaditeľských fondoch na *železni*-ciach (*železnici*ch), v ktorom je reč o týchto *náčelníkoch*, sa s češtinou opätovne rozchádzame, a to pre nedôslednosť českej terminológie. Nariadenie č. 33/1952 Zb. vtedy ešte v plnej miere platilo, takže sa aj v češtine mal ustáliť názov *náčelníci železnic*.}

Obširnejšie citovanie nariadenia č. 33/1952 Zb. bolo nevyhnutné na konečné zodpovedanie otázky, či používať názov Československé štátne dráhy, a či Československé štátne *železnice*.

Domnievame sa, že podľa dnešného stavu z právneho hľadiska (ale vlastne aj z jazykového, resp. pravopisného hľadiska) treba riešiť dve veci: 1. písanie veľkého alebo malého písmena v uvedených názvoch, 2. používanie slova *dráha* alebo *železnica*.

Usudzujeme, že v českom i slovenskom názve by sa malo písať malé písmeno, lebo roku 1952, ako sme to ukázali na obširnom citáte, zrušili sa Československé štátne *železnice* (*dráhy*), národný podnik. Od tohto roku dodnes sa ako také neobnovili v nijakej forme a v nijakej publikovanej právnej norme sa o nich nehovorí. Nie sú preto de jure nijakou jednotkou, organizáciou, subjektom ani podnikom. Z pravopisného hľadiska by sa vlastne tento termín nemal písať s veľkým začiatočným písmenom, lebo sa zrušil aj oficiálny názov, ktorý kedysi tu bol. Možno ešte namietaf, že riadny a posledný oficiálny názov, ktorý jestvoval do roku 1952, nebol ani *Československé štátne dráhy*, ani *Československé štátne železnice*. Do roku 1952 mal ešte prívlastok, ktorý bol súčasťou názvu (prístavok *národný podnik*). Na

dôkaz toho okrem uvedeného nariadenia ešte tento citát § 7 ods. 1 vyhl. č. 149/1950 Zb. o úplnom znení zákona o národných dopravných podnikoch: „Dňom, ktorý určí vláda a vyhlási minister dopravy v Zbierke zákonov, zriaďujú sa tieto národné dopravné podniky: 1. *Československé štátne železnice (dráhy)*, národný podnik so sídlom v Prahe.“ A predtým bol ešte podľa § 7 zákona č. 311/1948 Zb. o národných podnikoch takýto názov: *Československé železnice (dráhy)*, národný podnik.

Po roku 1952 sa podobné názvy s celoštátnou pôsobnosťou v právnych normách neurčovali, resp. neutvárali, hoci aj potom sa vplyvom zotrvačnosti a pod vplyvom češtiny aj v slovenčine doložené názvy kde-tu zjavili. Napr. v takejto podobe a v takýchto kontextoch: Zmena v označovaní vozňových tried na tratiach Československých štátnych železníc (*drah*). Tu sa možno spýtať, ako sa tento názov po r. 1952 dostal do právnej normy? Znova opakujeme, že vplyvom zotrvačnosti, lebo už v r. 1919 sa nám v českom vydaní Sbírkky zákonů objavuje v takejto podobe: Nařízení č. 66/1919 Sb. týkající se zvýšení cestovních diet a stravného zřízenců československých státních *drah*. A takouto zotrvačnosťou sa nám aj po roku 1952 zachovala značka ČSD, ktorá sa používa aj v medzinárodných vzťahoch, a preto sa musí zachovávať aj v slovenských textoch, hoci by značka ČSŽ bola správnejšia.

Keďže sa právnou normou v r. 1952 zrušili Československé štátne železnice (dráhy), nemôžeme súhlasiť s výkladom v náučnom slovníku,³ v ktorom sa Československé štátne dráhy charakterizujú ako podnik. Ako sme už ukázali, v r. 1952 ČSD prestali byť akoukoľvek jednotkou, ktorá v nijakej forme doteraz nebola obnovená. (Zo slovníka citujeme: Československé státní dráhy, ČSD, dopravní podnik pro veř. železn. dopravu osob a zboží, hl. článok čs. dopravní soustavy.) Súhlasíme však s názorom, že vtedy sa ČSD členili „... do šiesti správ (Košice, Bratislava, Ostrava, Praha, Ústí n. Labem a Plzeň)“ ako aj s tým, že tieto správy dráh boli „útvary samostatně hospodařící“, avšak po nich vznikli tieto nové správy: Východná dráha v Bratislave, Stredná dráha v Olomouci, Severozápadná dráha v Prahe, Juhozápadná dráha v Plzni.

K názvom typu *Východná dráha* poznamenávame, že v slovenčine sa v nich malo použiť slovo *železnica*, lebo všetky tieto dráhy sa týkajú len a len železničných vecí. Stalo sa tak pod vplyvom češtiny, kde sa označujú všetky druhy železníc zásadne slovom *dráha* už od roku 1918. Z týchto dôvodov by mal byť v slovenčine aj názov *Československé štátne železnice* (nie *dráhy*), lebo sa taktiež týkal aj týka len

³ *Průruční slovník naučný*, I. díl, Praha 1962, 384.

železničných vecí, t. j. dopravných prostriedkov, pohybujúcich sa výlučne na železných, resp. ocelových koľajach. To platí aj vtedy, ak ide o lanovky. Aj lano na visutej lanovke je zo železa a vytvára jednu koľaj, po ktorej sa pohybuje vlastná lanovka. Teda aj tatranské lanovky sú železnicami. Takéto chápanie pojmu *železnica* je v úplnom súlade aj so stanoviskom Teysslera-Kotyšku⁴ v náučnom slovníku: Dráha opatrená sestavou kolejnic (nebo kolejnice) sluje železnice. Ak sa nebudeme pridržiavať tohto stanoviska, čoskoro budeme mať pri týchto termínoch takú rozkolísanosť ako v češtine. K' názvom typu *Východná dráha* treba však dodať, že dokiaľ sa úradne neopravia alebo novelizáciou v príslušnom predpise nezmenia, nemožno ich svojvoľne meniť. Inak sa však staviame k názvu *Československé štátne dráhy*. ČSD totiž neboli ako názov nijakou právnou normou nanovo utvorené v slovenskom vydaní Zbierky zákonov. Ich právna subjektivita zanikla. Preto fakt, že sa tento názov zjavil len v zátvorke ako všeobecné označenie v slovenskom vydaní na konci § 10 zák. č. 51/1964 Zb., nie je na prekážku, aby sa v ďalších vydaniach nezaviedol názov *Československé štátne železnice*.

V bývalej Zbierke Slovenskej národnej rady, ktorej redakcia nebola závislá od redakcie slovenského vydania Zbierky zákonov, sa zásadne používal termín *železnica* a celý názov sa písal vždy len s malým písmenom.

Názor, že Československé štátne dráhy predstavujú nejakú nadradenú organizáciu nad jednotlivými železnicami a že preto má byť v názve slovo *dráha* aj v slovenčine, je nesprávny, lebo nejde o nijakú organizáciu. Ale keby o takú organizáciu aj šlo, správne je len používanie slova *železnica*, lebo v tejto podobe vždy šlo len o veci železničné. Toto stanovisko je v súlade aj s názvami používanými v niektorých štátoch, napr.: *Železnye dorogi SSSR*, *Polskie koleje Państwowe*, *Magyar állam vasutak*, *Ferrovie italiane dello stato*, *Société nationale des chemins de fer français*. Ale obdobne ako v češtine: *Deutsche Reichsbahn* (pre Nemeckú demokratickú republiku) a samozrejme aj v Rakúsku obdobne ako v češtine: *Österreichische Bundesbahnen*. Bolo by však potrebné zistiť, či v posledných dvoch štátoch nespravujú dráhy aj iné dopravné prostriedky ako železničné.

Rozbor dokladov, ktorý sme tu urobili, ukazuje, že jediný dôvod, prečo sa v češtine v názve *Československé státní dráhy* používa slovo *dráhy*, a nie *železnice*, je len v tom, že v češtine sa už pred rokom 1918 v súvislosti so železnicami používal názov *dráha*, a nie *železnica*. Keďže na Slovensku bol vývin opačný, t. j. *železnice* sa v pomeno-

⁴ *Technický slovník naučný*, díl III, Praha 1928, 876.

vaní dištancovali od *dráh*, mal by byť v slovenskom jazyku vždy názov *Československé štátne železnice*, a nie *Československé štátne dráhy*. Vyžaduje sa to aj vzhľadom na presné vyjadrovanie najmä v právnych normách.

ROZLIČNOSTI

Bude világoš

Vojenská katastrofa maďarskej buržoáznej revolúcie, kapitulácia jej armády v auguste r. 1849 pri Világoši, našla odraz vo vedomí ne- uvedomelých más bývalého Uhorska, ale napr. aj vo výrazive nášho ľudu. Vo frazeologickej jednotke *bude világoš* v situácii, ak sa rodicia alebo iní zastrájajú ubíť dieťa alebo potrestať nejakého nespratníka, znie vyhrážavo s odtienkom výsmechu. Vo frazeologických spojeniach *bude világoš*, *bol világoš*; *zvieš, čo je világoš*; *zapamätáš si, kedy bol világoš* výraz *világoš* je už iba synonymom slova *bitka* vo význame „ubíť niekoho“ (nie vo význame „boj, vojenská bitka“). V uvedených spojeniach žije výraz *világoš* nielen v ľudovej reči našich dedín na Ponitri, na Pohroní, v Liptove, Šariši, veľmi hojne na Spiši (zovšadiaľ mám doklady), ale najpravdepodobnejšie po celom Slovensku, a to aj po mestách (doklady mám z Prešova, Kežmarku, Ružomberka, Nitry).

Výraz *világoš* v takomto značení sa dostal aj do krásnej literatúry. Napr. Alfonz Bednár v románe *Role* (v 1. zv. Hromový zub, 1964) má dialóg, v ktorom krčmár Büchler hovorí starému Mikovi vyhľadávajúcemu po divej ruvačke a bitke v krčme na hody demižón s pálenkou:

„A čože je to jeden demižón a trocha páleného pri takomto világoši?“ (str. 49)

V uvedenom dialógu ide o verný odraz ľudovej reči z trenčianskeho Záhoria, odkiaľ A. Bednár pochádza (Rožňová Neporadza, býv. okres Bánovce nad Bebravou). Porov. aj výraz *pálené* namiesto spis. *pálenka*.

Ak biblické zmätenie jazykov v Babylone dalo vzniknúť metaforicky výrazu *babylon* vo význame „zmätok“ (napr. v spojení *tam bol hotový babylon*) a stavba labyrint v gréckych povestiach pojmu „bludisko“, obec Világoš umožnila v istých spojeniach vznik významu „bitka“ (is-

te však iba v slovenčine, hoci možno aj v iných jazykoch Karpatskej kotliny a v bývalom Rakúsku). Príklady v slovenčine tvoria zaujímavý doklad aj pre psychológiu nášho človeka v minulosti.

V. Uhlár

Disk-elektroforéza?

Slovom *disk* v názve *disk-elektroforéza*, ktorý nepokladáme za správny, má sa vyjadrovať jednak okolnosť, že zóny vyfarbených proteínových frakcií majú pri tejto elektroforéze podobu disku, jednak okolnosť, že sa používa diskontinuálny, resp. diskontinuálny systém. A preto je vraj výhodné zachovať takúto podobu uvedeného termínu, lebo nijaké iné slovo nemôže vyjadriť tieto dva úplne odlišné významy. Lenže na druhej strane zase niet príkladov, ktoré by mohli potvrdiť tézu, že jedna skratka môže vyjadrovať v tom istom slove dva rozličné významy. Preto ak by sa mala v danom termíne zachovať skutočne táto dvojaká motivácia, muselo by sa to odraziť i na jeho podobe. Musel by mať podobu *disková diskontinuálna elektroforéza* alebo *diskontinuálna disková elektroforéza*, pričom správne poradie závisí od toho, ktorý prívlastok je základný, a to nemôže povedať jazykovedec, ale príslušný odborník. Ešte lepšie by však bolo rozhodnúť sa iba pre vyjadrenie jedného motívu (*disk* alebo *diskontinuita*) a podľa toho ustáliť podobu *disková elektroforéza* alebo *diskontinuálna elektroforéza*.

J. Horecký

Holandčina, nie holandština

Poučky o tvorení jazykov sa podávajú pomerne vyčerpávajúco v Pravidlách slovenského pravopisu v kapitole *Názvy jazykov* (napr. v 9. vyd. z r. 1968 na str. 46). Niektoré doplnky k týmto poučkám sme podali v príspevkoch *Beludžský jazyk — beludžština* (Slovenská reč 31, 1966, 187) a *Migzidzský jazyk — migzidžština* (tamže, 256). Napriek tomu, že o tvorení názvov jazykov sa možno dobre poučiť aj v iných našich príručkách (pozri J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 108 alebo A. Zauner, *Praktická príručka*

slovenského pravopisu, 3. vyd., Martin 1966, 58), jednako v bežnej praxi sa stretávame s nesprávnym tvorením takýchto názvov.

Býva to pri jazykoch, ktoré sa bežne u nás nespomínajú. Na takéto prípady sme upozornili v príspevku *Hindčina, etrúrčina* (Slovenský jazyk a literatúra v škole 11, 1964/65, č. 8, 4. str. obálky). S nesprávnymi tvarmi sa stretávame aj pri slovách, ktorých správna podoba by sa podľa našej mienky mala už dnes bezpečne poznať. Žiaľ, nie je to tak. Upozorníme tu aspoň na niektoré bežnejšie prípady, s ktorými sme sa stretli v poslednom čase.

Názvy jazykov, ako je známe, sa tvoria od príslušných prídavných mien na -ský alebo -cký. Ak pred príponou -ský predchádza spoluhláska (okrem sykaviek), tvoríme názov jazyka príponou -čina, napr. *slovenský* — *slovenčina*, *portugalský* — *portugalčina*, *latinský* — *latinčina*, *holandský* — *holandčina*, *kórejský* — *kórejčina*, *švédsky* — *švédčina*, *islandský* — *islandčina*, *chorvátsky* — *chorvátčina*. Namiesto týchto správnych podôb, výslovne uvádzaných v Pravidlách slovenského pravopisu, stretávame sa však dosť často s podobami na -ština, ktoré sú v týchto prípadoch nenáležité. Napr. *Flámi získali až od roku 1898 zrovnoprávenie flámštiny s francúzštinou* (Lud, 17. 2. 1968, str. 4). — *Nepriateľstvo medzi 5,3 miliónmi Flámov, hovoriacich rečou blízkou holandštine(,) a štyrmi miliónmi francúzskych Valónov je staršie ako samotné Belgicko* (tamže). — *Ibn znamená v arabštine syn* (Príroda a spoločnosť 17, 1968, č. 3, str. 36). — *Prerozprávala výber zo slovenských ľudových rozprávok do dánštiny* (Kultúrny život 23, 1968, č. 8, str. 6). — *Veď rovnako by som mohol zostaviť krátke skupiny písmen, ktoré by pripomínali gréčtinu, holandštinu a kadejaké iné jazyky* (J. Verne, 800 mil po Amazone, prel. D. J a r á b e k, Bratislava 1967, 235).

S pridávaním prípony -ština namiesto prípony -čina stretávame sa aj pri tvorení niektorých iných slov zo skupiny názvov vecí a nástrojov. Napr. *Vo svojom prehľade tohoto „nového pohybu“ videl iba „provinciálnu literátštinu“* (Kultúrny život 19, 1964, č. 40, str. 3). — *Kapitoly o nás v Mladom Slovensku vyhrocuje proti literátštine* (Pravda, 20. 9. 1967, str. 3). — *A tak pojem oblomovštiny bol u nás rozšírený už predtým* (Slovenská literatúra 11, 1964, 455).

Vo všetkých týchto vetách treba používať podoby na -čina, ako sa správne používajú takéto podoby v týchto prípadoch, kde ide o menej známe alebo málo používané slová na -čina: *Ako trinásťročný sa začal zaoberať arabčinou a sýrčinou, potom koptčinou* (V. Z a m a r o v s k ý, *Za siedmimi divmi sveta*, 2. vyd., Bratislava 1964, 35). — *Prejavuje sa tu kult utrpenia, poetizácia utrpenia, tá „dostojevčina“* (Z. J e s e n s k á, *Vyznania a šarvátky*, Bratislava 1963, 306).

V niektorých jednotlivých prípadoch sa nesprávna prípona -ština dostáva prekladmi z češtiny, napr.: *Vedci vyšli z predpokladu (ukázal*

sa celkom oprávnený), že jazyk a jeho slovná zásoba, ktorú používali neznámi autori mayských hieroglyfických kódexov, i mayština sa navzájom veľmi nelíšia (M. Stingl, *Indiáni bez tomahavkov*, Bratislava 1963, 137). V iných prípadoch však použitie nesprávnej podoby je dosť nepochopiteľné, najmä ak sa popri nesprávnej forme používajú inak správne názvy jazykov. Napr.: *Rozumel som sa aj do viacerých iných rečí a nárečí, ako napríklad do numidčiny, egyptčiny, etrúštiny a falištiny* (R. Graves, *Ja Claudius*, prel. E. Klinger, Bratislava 1964, 235).

S použitím prípony *-čina* namiesto *-ština* sa stretávame len zriedkavo. Zaznamenali sme si tento prípad: *Požadujú vysielanie viachodového televízneho programu pre Frízsko a — pochopiteľne — vo frízčine* (Kultúrny život 22, 1967, č. 2, str. 2). Ak totiž pred príponou *-ský* predchádza spoluhláska *z*, pripojuje sa prípona *-ština*, napr. *francúzsky — francúzština, kirgizský — kirgizština* (príklady uvádzané Pravidlami). Správny je v tomto prípade tvar *frízština*.

Upozorňujeme na správne tvorenie názvov jazykov a niektorých iných slov s príponami *-čina* a *-ština*, lebo, ako sa zdá, bdelosť našich redaktorov, apretorov a korektorov v tomto prípade trochu popustila, a tak sa stretávame s nesprávnymi podobami nielen na stránkach dennej tlače, kde sa ešte dajú ako-tak ospravedlniť (rýchlosť práce, nedostatok času na dôkladnejšiu jazykovú revíziu niektorých textov, dodávaných v poslednej chvíli atď.), ale aj na stránkach iných časopisov a knižných publikácií, ktorých výroba dáva lepšie možnosti na dôkladnú jazykovú úpravu napísaného a vysádzaného textu.

L. Dvonč

Kukátko, kukadlo?

V knižke N. Tánскеj *Dva v tráve* má jedna poviedka názov Kukátko. V Smene sme sa zase mohli dočítať, že J. M. Petzval je konštruktérom „divadelného kukadla“. Ani jeden z týchto výrazov nie je v slovenčine správny. Obaja autori mali na mysli optické zariadenie pre obidve oči, príručný binokulárny ďalekohľad na nevelké zväčšenie a menšie zorné pole. Používa sa napr. v divadle.

Slovo *kukátko* je české a v češtine nemá expresívny príznak. Aj v Slovníku slovenského jazyka sa hodnotí ako české, knižné zastarané slovo a ako spisovný ekvivalent sa uvádza slovo *ďalekohľad*. V slovenčine nevyhovuje slovo *kukátko* ako termín ani svojím významovým základom, ktorý má trochu expresívny príznak, ani slovotvornou prí-

ponou *-iko*. V slovenčine máme v rovnakej funkcii príponu *-dlo*. To pravdepodobne viedlo pisateľa poznámky v Smene k zjednodušenému záveru, že stačí slovo *kukátko* zmeniť na *kukadlo*, a tak ho poslovenčiť. V slovenčine slovo *kukadlo* (častejšie v množnom čísle *kukadlá*) má celkom odlišný význam, odvodený od hovorového slova *kukať* (*kukať sa*). Používa sa len vo význame „veľké, obyčajne detské oči“ a má hovorový, expresívny ráz.

Pre optické zariadenie (v slovenčine nesprávne nazvané *kukátko* alebo *kukadlo*) je najvhodnejšie pomenovanie *divadelný ďalekohľad*, prípadne cudzie slovo *binokel*, ktoré je však súhrnným názvom pre viaceré optické zariadenia pre obidve oči. V staršom jazyku sa používalo vo význame ďalekohľad aj slovo nemeckého pôvodu *kuker*.

E. Smiešková

Princezná — dve princezné

Pri ohýbaní sa v spisovnej slovenčine kríži menné a adjektívne skloňovanie niekoľkých podstatných mien ženského rodu, ktoré sú utvorené od mužských podstatných mien: *gazdiná*, *švagriná*, *testiná*, *ujčíná*, *stryná*, *kňažná*, *kráľovná*, *cisárovná*, *cárovná*, *šľachticná*, *princezná*. Sú to, ako vidíme, mená (okrem slova *gazdiná*) na označenie príbuzenských vzťahov (*švagriná*, *testiná*, *ujčíná*, *stryná*) a staré názvy z feudálneho obdobia, ktorými sa označujú príslušníčky šľachty a panovníckych kruhov v monarchii (*kňažná*, *šľachticná*, *princezná*, *kráľovná*, *cárovná*, *cisárovná*).

Spomenuté podstatné mená sa v jednotnom čísle skloňujú ako prídavné mená (podľa vzoru ženského prídavného mena *pekná*): N. *gazdiná*, G. *gazdinej*, D. *gazdinej*, A. *gazdinú*, L. {o} *gazdinej*, I. *gazdinou*. V množnom čísle majú v niektorých pádoch menné, v niektorých adjektívne skloňovanie: N. *gazdiné*, G. *gazdín*, D. *gazdinám*, A. *gazdiné*, L. {o} *gazdinách*, I. *gazdinami*. V 2. p. mn. čísla sú alebo tvary bez pádovej prípony a so zdĺžením ostatnej kmeňovej slabiky pri tých slovách, ktoré majú na konci kmeňa jednu spoluhlásku (*gazdiná* — *gazdín*, *švagriná* — *švagrín*, *testiná* — *testín*, *ujčíná* — *ujčín*, *stryná* — *strýn*) alebo bez pádovej prípony a s vkladnou dvojhláskou pri tých menách, ktoré majú na konci kmeňa dve spoluhlásky (*kráľovná* — *kráľovien*, *cisárovná* — *cisárovien*, *cárovná* — *cárovien*, *princezná* — *princezien*, *šľachticná* — *šľachticien*, *kňažná* — *kňažien*).

V bratislavskej Práci z 24. 12. 1967 malo podstatné meno *princezná*

v lokáli singuláru formu {o} „princezne“ v tejto vete: „Keby ste počúvali rozprávku z Tisíc a jednej noci o princezne Zeralde a jej vernej služobnej Tipaze, ...“ Pretože podstatné meno *princezná* patrí do tej skupiny podstatných mien ženského rodu, ktoré pri skloňovaní majú menné i adjektívne tvary, treba ho v jednotnom čísle skloňovať ako prídavné meno *pekná*: *pekná princezná*, {od} *peknej princeznej*, {ku} *peknej princeznej*, {pred} *peknú princeznú*, {o} *peknej princeznej*, {s} *peknou princeznou*. V množnom čísle sa podstatné meno *princezná* skloňuje podľa podstatných i prídavných mien: *pekné princezné*, {od} *pekných princezien*, {ku} *pekným princeznám*, {pred} *pekné princezné*, {o} *pekných princeznách*, {s} *peknými princeznami*. Lokál singuláru v uvedenej vete mal znieť o *princeznej*, a nie o *princezne*.

Zdrobnené podstatné mená na -ka, utvorené od týchto slov, sa skloňujú podľa vzoru *žena*: *gazdinka*, *od gazdinky*, *o gazdinke*, *štyri gazdinky*.

J. Jacko

Vysoká zver — vysoký zver

Podnetom pre túto poznámku bola krátka správa denníka *Práca* z februára t. r., v ktorej sme čítali vetu: *Na obchôdzke nenašli ani jeden uhynutý kus vysokej zvere*. Ide nám v nej o posledné slovo.

V spisovnej slovenčine poznáme jednak hromadné podstatné meno ženského rodu *zver* (*lesná zver*, *poľná zver*), ktorým označujeme voľne v prírode žijúce zvieratá — zverinu. Hromadné podstatné mená {kolektíva} sú zhrnujúce pomenovania osôb, zvierat a vecí, názvy skupín chápaných ako jeden celok. Pre svoj význam typické kolektíva vylučujú plurál — majú len tvar singuláru. Hromadné podstatné meno ženského rodu *zver* sa skloňuje podľa vzoru *koš*: *od lesnej zveri*, *k divej zveri*, *divú zver*, *o divej zveri*, *s divou zverou*.

Okrem hromadného podstatného mena ženského rodu (*tá zver*) poznáme v spisovnej slovenčine aj podstatné meno mužského rodu — *ten zver* (*dravý zver*), ktorým pomenúvame väčšie zviera, najmä dravé a pre človeka nebezpečné. Zvieracie podstatné mená mužského rodu zakončené na spoluhlásku sa v jednotnom čísle skloňujú podľa vzoru *chlap* (*pes*, *psa*, *psovi* atď.). Podľa dokladov zo Slovníka slovenského jazyka V, str. 742 má podstatné meno mužského rodu *zver* v datíve sg. pádovú príponu -u {nie -ovi}: *Prezradili ho len okáde, čo sa blyštali ani krvilačnému zveru*. {Švantner}. Zvieracie podstatné mená mužského rodu, ktorých kmeň sa končí na tvrdú alebo obojakú

spoluhlásku, sa v množnom čísle skloňujú podľa vzoru *dub: divé zvery, biele holuby, tučné býky* a pod.

Podľa toho, čo sme uviedli, v citovanej vete denníka Práca išlo o hromadné podstatné meno ženského rodu (*vysoká zver*). Pretože sa toto podstatné meno skloňuje podľa vzoru *kosť*, malo mať v genitive sg. pádovú príponu *-i* (nie *-e*). Veta mala preto správne znieť takto: *Na obchôdzke nenašli ani jeden uhynutý kus vysokej zverí.*

J. Jacko

Kráľ Dávid

Honeggerov Kráľ Dávid bol silným zážitkom nielen vďaka interpretačným kvalitám orchestra a zboru Slovenskej filharmónie, ale aj vďaka vcelku dobrému prekladu a najmä perfektnému prednesu rozprávača. V texte žalmov a piesní však niektoré miesta pôsobili rušivo. Napríklad začiatok druhej časti: *Dávid, si kráľom! Boh sám Ťa vyvolil, on Ťa poslal k Jebusejským a prikázal zhotoviť svätyňu.* Výraz *k Jebusejským* je v slovenčine nesprávny a mala by ho nahradiť podoba *k Jebuzejčanom*.

V Dávidovej pastierskej piesni *Hospodin je pastierom, som len jahňa jeho stád, on ma k pastvám priviedol...* bolo by lepšie nahradiť inštrumentál nominatívom: *Hospodin je pastier...*, a to jednak preto, že táto pieseň je známejšia so slovami *Hospodin je môj pastier*, a jednak preto, že v tomto prípade inštrumentál zvädza k významu „pracuje, je zamestnaný ako pastier“.

V 3. žalme je záporový genitív vo verši: *Ale Dávid premohol Filiština prakom a kameňom, ... hoci Dávid nemal v ruke meča.* Keďže tu nejde o popieranie predmetu vôbec, všeobecne (nepopiera sa vlastníctvo meča vôbec, len jeho prítomnosť), bol by tu vhodnejší akuzatív: *... hoci Dávid nemal v ruke meč.* V 9. žalme hovorí rozprávač: *Ale Dávid nechcel v hodine nočnej zabiť svojho kráľa, pomazaného Pánom. Zostúpil do tábora, vzal kópiu a krčah na vodu konča Šaulovej hlavy a odišiel.* Predložka *konča* podľa Morfológie slovenského jazyka vyjadruje 1. miesto „pri konci“. 2. smer „popri konci“, „na koniec“. Touto predložkou sa teda nedá odpovedať na otázku *skade, odkiaľ*, a preto ju nemožno použiť v danom kontexte. Na partitúrach bola pôvodne predložka *spopri*: *vzal kópiu a krčah spopri Šaulovej hlavy a odišiel.* I keď je predložka *spopri* veľmi zriedkavá, lepšie vyjadruje smer na otázku *skade, odkiaľ*.

I. Stehlíková

Nonproliferácia

V poslednom čase sa v dennej tlači častejšie stretávame s výrazom *nonproliferácia*. Našli sme ho v Pravde v článku Bonn a *nonproliferácia*, kde sa jeho význam vysvetľuje takto: nerozširovanie jadrových zbraní, čomu sa v skratke hovorí *nonproliferácia*. Ďalej sa v tom istom článku hovorí, že keď sa ukázala reálna možnosť uzavretia dohody o nerozširovaní jadrových zbraní, rozvinula sa z Bonnu alarmujúca kampaň proti *nonproliferácii*.

Keďže tu ide o veľmi výstižný, názorný, ba priamo plastický výraz na označenie určitej reality, nebude od vecí, keď poukážeme na jeho vznik a pôvod. Často totiž na označenie nejakého javu potrebujeme v slovenčine viac slov, pričom nimi nevystihujeme podstatu javu natoľko ako jedným vhodným cudzím slovom.

O takýto prípad ide i pri slove *nonproliferácia*. Je latinského pôvodu a skladá sa z troch častí. Jeho základ tvorí slovo *proles* z lat. *pro-alo*, čo znamená „udržujem pri živote, živím“. Prapríbuzné s týmto slovom je i nemecké *alt* = starý (vlastne: vyživený, vyspelý). Keď je niečo živé, tak to rastie. *Proles* teda znamená „dorast, mládež, deti“ a potom vôbec „potomstvo“.

Druhá časť tohto slova súvisí s lat. slovesom *ferre* = niesť, nosiť. *Proliferácia* znamená teda prinášanie, plodenie potomstva. Je však jasné, že sme všetci proti tomu, aby sa — obrazne povedané — jadrové zbrane rozmnožovali na spôsob biologických jedincov, preto sa celý výraz neguje zápornkou *non* = nie.

Slovo *proliferácia* používa sa však i v pôvodnom význame. V biológii rozmnožovanie buniek a tvorenie nového tkaniva sa tiež nazýva *proliferácia* (nem. *Proliferation*, fr. *prolifération* a angl. *proliferation*). S týmto slovom súvisí i francúzske *prolifère* = množiaci sa (vlastne „prinášajúci potomkov“) a angl. *proliferous* = pučiaci na základe delenia buniek. Sloveso *proliferovať* sa používa v biológii a znamená „rásť, vzmáhať sa, bujniť“, napr. epiteliálne bunky pri zápaloch proliferujú.

Synonymom slova *proliferation* je *prolification*. Druhá časť tohto slova súvisí s lat. slovesom *facere* (= robiť, konať) so zmenou kmeňovej samohlásky *a* na *i*. Francúzske *prolifique* i anglické *prolific* znamenajú „plodný, oplývajúci niečím“, napr. *age prolific in great sculptors* — vek oplývajúci veľkými sochármi a pod.

Š. Horváth

Pivečko, či pivo?

Sme radi, keď prideme do nášho pohostinstva a personál nás milo prijme a bez odkladov obsluží. K bežnému prijatiu patrí aj dobrá nálada a zdvorilé vystupovanie. Pravdaže, sme toho presvedčenia, že takýmto postojom personál neprejavuje k nám nič mimoriadne, lebo priateľské prijatie — a azda dvojnásobne to platí v pohostinstve — prináleží k dobrým spoločenským mravom zaužívaným v minulosti a prijatým aj terajšou spoločnosťou.

Horšie je s personálom pohostinstva z jazykovej stránky, ak sa započúvame do jeho reči počas obsluhy. Máme chuť na pivo, hovädziu polievku, možno aj na dve deci vína a obsluha nám ponúka *pivečko*, *polievočku*, *vínečko*, *zemiačky* atď. Pravda, po takejto ponuke hostovi pravdepodobne ešte lepšie vystúpi apetít. Nemožno povedať, že by tieto slová neboli správne slovenské, že by boli utvorené násilne a proti zákonitostiam jazyka. Stretneme sa s nimi aj pri súkromných rozhovoroch. Áno, tvorené sú správne, a jednako pri styku v pohostinstve máme proti nim námietky zo spoločenského stanoviska.

Zdrobneniny *pivečko*, *vínečko*, *polievočka* môžeme použiť oprávnene pri osobnom, dôvernom styku, medzi známymi. Pohostinstvo svojím spoločenským postavením je verejný podnik, kde vystupujú neznámi partneri, medzi ktorými je dôvernosť viac-menej vylúčená. Dospelí muži, ženy, pretože sú dospelí, nárokuje si vo verejných spoločenských miestnostiach potravu pre dospelých, t. j. *pivo*, *víno*, *polievku*. Podoby *pivečko*, *vínečko*, *polievočka* pôsobia neželateľne na podávajúceho i prijímajúceho. Veď na polievočku, kašičku, mliečko — slová zjemňujúce — boli sme zvyknutí v mladosti, za detstva.

Aby sme vec znázornili, zájdime do akéhokoľvek obchodu. V textilách nám ponúkajú, merajú a predávajú meter látky, plátna, súkna. V potravinárstve kilo, kilogram múky, cukru, liter vína, v mäsiarstve kilo mäsa, šunky. Predavači zmrzliny aj malým deťom predávajú len zmrzlinu a záleží už iba na nákupníkovi, či si kúpi veľkú alebo malú. Predavačom v týchto podnikoch nezide na rozum pomenúvať tovar inými výrazmi, najmä nie slovami citovo zafarbenými (*metrik*, *litrik*).

Zdrobneniny majú svoje opodstatnenie v úzkom rodinnom styku, vo vzťahu k malým deťom. Je teda celkom prirodzené, ak matka podáva dojčatú alebo vyvíjajúcemu sa dieťaťu mliečko, kávičku, polievočku, mäsko.

Zdrobňovanie názvov jedál a nápojov v pohostinstve je teda dobrá snaha obsluhy milo sa prihovárať ku konzumentom. Ale za používanie neutrálnych slov namiesto citovo zafarbených prihovára sa vzájomný vzťah personálu a spotrebiteľa, ako aj plnohodnotné potraviny, ktoré

treba pomenúvať správnymi, v slovenskom jazyku bežnými slovami. Ostatne aj na jedálnom lístku nájdeme polievky, mäsa, pivo, víno.

J. Firák

O polohe rozvitého zhodného prívlastku vo vete

V týždenníku Nitriansky hlas sme si všimli nasledujúce vety:

- a) *Teda zbytočne sa budete zháňať po už roky hľadanom tovare.*
- b) *Schválené opatrenia ústredným výborom strany orientujú stránic-ke organizácie.*
- c) *Poľovníci v Poľnom Kesove nezabúdajú v ťažkých časoch pre poľnú zver na svoje zimné povinnosti.*

V uvedených vetách je nesprávny slovosled. Takéto prípady porušovania slovosledu sú v dennej tlači časté. V našich príkladoch ide o polohu rozvitého zhodného prívlastku, ktorým sa bližšie určuje podstatné meno.

V slovenčine sa pri slovoslede uplatňuje okrem iných činiteľov aj tzv. významová spolupatričnosť slov. Týka sa najmä tých vetných členov, ktoré sa na základe logickovýznamových vzťahov spájajú vo vete do skladov. Jednotlivé členy skladu majú byť vo vete vedľa seba. Tento slovosledný činiteľ sa uplatňuje pri podstatnom mene a jeho podradených členoch.

Ako sa zachováva princíp spolupatričnosti slov pri rozvitom zhodnom prívlastku.

V uvedených vetách sa významová spolupatričnosť slov pri rozvitých vetných členoch nedodržiava. Základný člen rozvitého prívlastku musí stáť pri svojom nadradenom člene (*hľadaný tovar, ťažké časy*), ale aj ostatné členy rozvitého prívlastku mali byť pri svojom nadradenom člene (*hľadaný už roky, schválený ústredným výborom*).

Aby sme splnili obidve podmienky, upravíme slovosled takto:

1. Rozvitý zhodný prívlastok zaradíme bezprostredne za nadradený vetný člen (podstatné meno) spolu s vetnými členmi, ktoré prívlastok bližšie určujú: a) *Teda zbytočne sa budete zháňať po tovare hľadanom už roky.* b) *Opatrenia schválené ústredným výborom strany orientujú stránic-ke organizácie.*

2. Chybu v slovoslede môžeme odstrániť tak, že jednoduchú vetu zmeníme na súvetie so vzťažnou vetou. Aj vzťažná veta musí byť bezprostredne za podstatným menom, ktoré sa ňou rozvíja: a) *Teda zbytočne sa budete zháňať po tovare, ktorý hľadáme už roky.* b) *Opatrenia, ktoré schválil ústredný výbor strany, orientujú organizácie.*

Pri tretej vete si musíme všimnúť aj ďalšiu okolnosť ovplyvňujúcu slovosled. Je to kontextový činiteľ, podľa ktorého poradie jednotli-

vých vetných členov závisí od toho, ktorý člen je východiskom (známou časťou) a ktorý jadrom výpovede (novým obsahovým prvkom). V tretej vete sú dve východiská výpovede: poľovníci v Poľnom Keso-ve; v časoch ťažkých pre poľnú zver. Obidve tieto východiská výpovede umiestime pred sprievodnú časť (nezabúdajú) a pred jadro výpovede (na svoje zimné povinnosti). Ak sa dá, vhodne striedame men-
né vetné členy so zámennými a slovesnými. V našom príklade upraví-
me slovosled takto: c) *V časoch ťažkých pre poľnú zver poľovníci v Poľnom Keso-ve nezabúdajú na svoje zimné povinnosti. — V časoch, ktoré sú ťažké pre poľnú zver, poľovníci v Poľnom Keso-ve nezabúdajú na svoje zimné povinnosti.*

Zhrnutie: Ak je zhodný prívlastok rozvitý, zaraďujeme ho spolu s jeho rozvíjacími vetnými členmi bezprostredne za nadradený člen (podstatné meno). Pri určovaní poradia vetných členov si všímame aj kontext.

E. Bajžíková

Hemorágia

Už oddávna sa v Pravidlách slovenského pravopisu (§ 46) uvádza po-
učka, že cudzie podstatné mená ženského rodu na *-ia* majú predchá-
dzajúcu slabiku dlhú, ak je pred koncovým *-ia* jedna znelá spoluhlás-
ka. Vo výpočte príkladov sa síce výslovne neuvádza zakončenie na
-ágia, ale ani medzi výnimkami, slovami zakončenými na *-gamia* a
-nymia. V Slovníku slovenského jazyka i v Pravidlách sa síce uvádza
podoba *hemoragia*, ale v tak isto zakončenom slove *antropofágia* sa
už píše dlhé *á*; podobne *mágia*. Je isté, že aj slovo *hemorágu* sa už
tak udomácnilo, že ho treba písať s dlhým *á*.

J. Horecký

Proluka — medzera

Podľa českých slovníkov české slovo *proluka* znamená pôvodne
druh priesmyku (obyčajne plytký a úzky), resp. úzke prehnutie hor-
ského chrbta. Až na druhom mieste sa slovu *proluka* pripisuje význam
„medzera, prielom“, resp. špeciálny stavebnícky význam „nezastavané
miesto v súvisle zastavanom priestore“. Ani jeden z týchto významov
nemožno vyčítať zo samej podoby slova, preto ho ťažko previesť do
slovenčiny (napr. v podobe *prieluka* by to bol úplne mechanický pre-
vod, časť *-luka* v tomto slove nemá v slovenčine nijaký význam).

Preto pri pomenúvaní tohto javu treba vychádzať zo slovenských ja-

zykových faktov. Veľmi úzky nezastavaný priestor sa označuje ako *medzierka* (niekde aj v podobe *mizierka*). To naznačuje, že väčší nezastavaný priestor možno pomenovať slovom *medzera*.

J. Horecký

Juhojemská ľudová republika

Šesťdesiate roky tohto storočia možno právom označiť za roky prevratného vzniku veľkého počtu nových štátnych útvarov na celom svete, najmä v Afrike a v Ázii. So vznikom týchto nových štátnych útvarov súvisí aj vznik ich názvov. Každý štát dostáva svoje pomenovanie: ide pritom o pevný výber slov a o ich ustálené poradie v takomto názve. Názvy štátov patria medzi vlastné mená a píšú sa s veľkým začiatočným písmenom.

Pri vzniku nových štátov sme neraz svedkami kolísania jednak pri samotnej jazykovej podobe názvu, jednak pri písaní začiatočných písmen v takýchto názvoch. Vcelku možno pozorovať v začiatkoch používania názvov pre nové štáty veľkú závislosť od cudzích vzorov, najmä od francúzštiny a angličtiny ako jazykov, ktoré sa najviac uplatňovali v oblastiach s novými štátnymi útvarmi. Vplyv týchto jazykov (príp. ešte aj nemčiny) sa prejavuje v tom, že obvykle sa sprvu používajú názvy, v ktorých ide o jednoduché priradenie pomenovania označujúceho štátnu formu a príslušného zemepisného názvu — názvu územia nového štátu. Napr. *Republika Togo*, *Republika Senegal*, *Republika Čad*, *Republika Niger*, *Federácia Mali* — *Republika Mali* a pod. Pokiaľ ide o pravopis, v takýchto prípadoch býva kolísanie: raz sa názov píše s veľkým začiatočným písmenom, inokedy s malým, napr. *Republika Senegal* — *republika Senegal*.

Už v r. 1963 sme v osobitnom príspevku ukázali, že takéto tvorenie názvov štátov nie je v spisovnej slovenčine správne (pozri *O názvoch štátov typu Republika Mali*, SR 28, 1963, 89—95). Pripomenuli sme tu, že v spisovnej slovenčine pri názvoch štátov ide bežne o spojenie podstatného mena s prídavným menom ako jeho zhodným prívlastkom (stojacim pred určeným podst. menom), príp. s viacerými určujúcimi príd. menami, napr. *Francúzska republika*, *Nemecká spolková republika*, *Československá socialistická republika*, *Ukrajinská sovietska socialistická republika* atď. Odporúčali sme tu používať aj názvy typu *Gabunská republika*, *Čadská republika*, *Malijská republika*; aj v nich ide o spojenie príd. mena s podst. menom. Môžeme s uspokojením konštatovať, že takéto názvy sa dnes už bežne používajú. Azda jedinou odchýlkou pri nových názvoch štátov na africkej pevnine je názov *Republika Sierra Leone*, ktorý by sa však tiež mohol nahradiť po-

dobou s príd. menom stojacim pred podst. menom, t. j. podobou *Sieraleonská republika*.

Najnovšie sme sa s takýmto kolísaním stretli pri názve nového štátu na Arabskom polostrove. Tu namiesto bývalej Juhoarabskej federácie, ktorá bola pod nadvládou Angličanov, vznikla koncom novembra 1967 nová nezávislá republika. Podoba názvu tohto štátu sa v našej tlači používala v prvých dňoch nejednotne: *V najjužnejšom cípe Arábie sa včera zrodil nový štát — republika Južný Jemen* (Pravda, 27. 11. 1967, str. 2). *V telegrame sa súčasne uvádza, že Československá socialistická republika uznáva ľudovú republiku Južného Jemenu* (Práca, 3. 12. 1967, str. 2). Možno však uviesť, že pomerne skoro, iba niekoľko dní po vyhlásení nového štátu sa už začal v našej tlači používať jazykovo vyhovujúci názov: *Sovietsky sváz uznal Juhojemenskú ľudovú republiku* (Smena, 3. 12. 1967, str. 2; v názve nového štátu sa záväzne používa aj príd. meno *ľudová*).

Štruktúra spisovnej slovenčiny zodpovedá podoba *Juhojemenská ľudová republika*, tvorená podobne ako názvy *Chorvátska ľudová republika* (aj tu je prívlastok *ľudová* bezprostredne pred slovom *republika*), *Konžská demokratická republika*, *Rumunská socialistická republika*, *Kórejská ľudovodemokratická republika*. Prídavné meno *juhojemenská* je utvorené od názvu *Južný Jemen*. Podobne sa tvoria iné prídavné mená k názvom, v ktorých ide o spojenie zemepisného názvu s prídavným menom *južný*, napr. *Južná Afrika — juhoafrický (juhoafrická republika)*, *Južná Arábia — juhoarabský (juhoarabská federácia)* a pod.

L. Dvonč

Nie lučobník, ale chemik

Slovo *lučba* vzniklo v obrodenskej češtine, teda v období, keď sa českí vedci usilovali tvoriť domáce názvoslovie vo všetkých vedných odboroch a dokázať tak schopnosť češtiny byť vedeckým jazykom. Už v tom období však vzniklo umele, bez opory o skutočné sloveso. Jestvovali slovesá *odloučiti*, *rozloučiti*, *sloučiti*, ale nebolo slovesa *loučiti*. V slove *lučba* teda musíme predpokladať tzv. viazaný slovo-tvorný základ, ktorého význam sa získava abstrahovaním od významov všetkých skutočne jestvujúcich predponových slovies. Ak sa význam tohto základu „loučiti“ vysvetľoval ako „rozkladať, rozdeľovať“, ale i „skladať, spájať“, je zrejmé, že týmto slovom sa nezahrnovala celá oblasť chémie, resp. chemických procesov ani v obrodenskom období. Tým menej možno slovom odvodeným od slovesa „loučiti“ označiť celú oblasť chémie v jej dnešnom rozvoji.

Tento stav sa však odráža aj v bežnej slovnej zásobe dnešnej češtiny. Bežne sa používa slovo *chemie* a odvodené *chemik*, *chemický* a slovo *lučba* sa označuje ako trochu zastarané.

V slovenčine niet slova *lučba*, ale niet ani dôvodu preberať ho z češtiny, keď aj tam je už trochu zastarané. Tvoríme predsa moderné názvoslovie.

Ak niet základného slova, nemajú oporu ani od neho odvodené slová *lučobník* a *lučobniny*. Poznáme síce prípady, že sa isté slová udržuju, aj keď nemajú v jazyku slovotvorný základ. Ide napr. o slová *cvičebnica*, *učebnica*, *učebňa* od predpokladaných slov *cvičba*, *učba*. Ale to sú všeobecne používané slová, ktoré nepreberáme ani netvoríme dnes. Na neústrojnosť takýchto slov ukazuje aj osud prídavného mena *pestebný* v lesníckej terminológii, kde postupne prestáva fungovať a na jeho miesto nastupuje ústrojne utvorené prídavné meno *pestovateľský*. (Označuje nie iba vzťah k pestovateľovi, ale aj k pestovaniu vôbec, podobne ako *budovateľský* sa netýka iba budovateľa, ale budovania vôbec.)

Napokon je tu otázka, či sú slová *lučobniny* a *lučobník* potrebné, či sa nimi označuje niečo iné ako slovami *chemikálie* a *chemik*. Pri slove *lučobniny* je jasné, že ide o úplné synonymum k slovu *chemikálie*, teda nie je potrebné. Pri slove *lučobník* sa niekedy namieta, že sa ním označuje niečo iné ako slovom *chemik*. Slovom *chemik* sa označuje vysokoškolsky vzdelaný odborník v chémii, kým slovom *lučobník* sa má označiť pracovník so stredným vzdelaním. To by bolo výhodné, lenže je tu otázka, či to je takto aj v iných odboroch. Zdá sa, že slovom *strojár* sa rovnako označuje vysokoškolák i stredoškolák, podobne elektrotechnik, staviteľ. Ak treba odlišiť, používajú sa iné, výraznejšie prostriedky. Napr. vysokoškolák sa označí slovom *inžinier* (*inžinier chémie*, *chemický inžinier*, *strojný inžinier*, *elektrotechnický inžinier*) a pracovník s nižším vzdelaním sa označí slovom *technik* alebo *laborant*: *chemický laborant*, *stavebný technik*.

J. Horecký

Poznáte vtáka ráčika?

Oskár Ferianc [*Slovenské názvoslovie vtákov*, Bratislava 1958] ho nepozná a nepozná ho ani Martin Kukučín, čo sa hodnotilo ako chyba.¹ Tejto „chyby“ sa Kukučín vraj dopustil v drobnej próze *Štedrý*

¹ V jednej štúdií Katarína Habovštiaková zisťuje, že „Kukučínovi sa... nie vždy podarilo presne, verne preložiť chorvátske slovo do slovenčiny. Napríklad chorvátske *galeb* prekladá ako čajka..., hoci ide o ráčika...“ (Katarína Habovštiaková, *Chorvátske jazykové prvky v Kukučínovej dalmátskej tvorbe*, Jazykovedné štúdie V, Bratislava 1960, str. 205).

deň, lebo tam napísal: *Tam je úplná mŕtvota, iba čo „galeb“ (čajka) švihne na mohutných krídlach.* Autorka citovanej štúdie sa odvoláva na *Srbsko-chorvátsko-český slovník*, ktorý napísali D. Dajačić a F. Šobra a ktorý vyšiel v Prahe bez udania roku vydania. Tam našla na strane 73, že srbochorvátske *galeb* = české *racek*, z čoho jej „poslovenčením“ vyšlo slovenské *ráčik*. Lenže české slovo *racek* nemá nič spoločného nielen so slovenským slovom *ráčik*, ale dokonca ani s českým slovom *rak*. Nejde tu teda o zdrobneninu, o vzťah *rak* — *racek* (čakali by sme v tomto prípade čes. *ráček*), a teda nemožno ani podľa tohto „vzťahu“ „poslovenčovať“.

Slovo *racek* na označenie vtáka z rodu *Larus* (slovenské, ruské a bulharské *čajka*, srbochorvátske a slovinské *galeb*; pozri O. Ferianc, c. d., str. 56) existuje len v češtine,² kde bolo umelo utvorené (pravdepodobne zo srbochorvátskeho *raca* = kačka) v prvej polovici minulého storočia (Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, str. 411). V. Machek predpokladá, že aj v češtine sa tento vták menoval pôvodne *čejka* (c. d., str. 68). Slovo *čejka* označuje dnes v češtine vtáka z rodu *Vanellus*³ (slovenské cíbik; pozri O. Ferianc, c. d., str. 42—43).

Pôvod slova *čajka* sa všeobecne vykladá tak, že vzniklo napodobením zvuku, ktorý tento vták vydáva, že je to vo svojom základe slovo zvukomalebné (onomatopoické).

Z uvedeného vyplýva, že slovenským slovom *čajka*,⁴ českým *racek* a srbochorvátskym *galeb* sa označuje jeden a ten istý druh vtáka z rodu *Larus*. M. Kukučín sa teda nemýlil. Dobre vedel, že srbochorvátske *galeb* je to, čo slovenské *čajka*. Naším cieľom, pravda, nie je „rehabilitovať“ Martina Kukučina ako dobrého znalca slovenského a srbochorvátskeho jazyka. Domnievame sa, že to nie je potrebné. Je potrebné skôr pripomenúť, že by sa niekedy žiadalo viac zodpovednosti pri skúmaní jazykovej stránky jeho diela.

Hoci teda slovo *racek* je len v češtine, zaznamenáva ho i *Slovník slovenského jazyka* (III. diel, Bratislava 1963, str. 680), a to ako knižné slovo. Podľa tohto slovníka rozdiel medzi slovami *čajka* a *racek* je len štylistický. Obidve sú spisovné slovenské, len jedno je neutrálné (*čajka*) a druhé je knižné (*racek*). Podľa našich zistení nejde tu o rozdiel štylistický v rámci jedného jazyka, ale o rozdiel medzi dvoma jazykmi. Ak sa v slovenskej krásnej literatúre (tú cituje *Slovník slovenského jazyka*) vyskytne i slovo *racek*, je tam českým jazykovým prvkom a tak ho aj treba hodnotiť. I v Slovníku slovenského jazyka.

J. Doruľa

² Pozri *Příruční slovník jazyka českého IV*, Praha 1944—48, str. 591.

³ Pozri *Slovník spisovného jazyka českého I*, Praha 1960, str. 242.

⁴ Pozri *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, str. 189.

Nesklonné osobné ženské mená

V 3. čísle druhého ročníka Kultúry slova bola uverejnená poznámka P. Kušníra o osobných (krstných) menách ženského rodu „Alicám, Sidóniam, Zojám?“ Podnet k poznámke dali blahoželaniam uverejňované v denníku Smena čitateľkám a čitateľom oslavujúcim meniny. Autor rozoberá chyby v skloňovaní mien, ktoré sa v spomínaných blahoželaníach uvádzajú v 3. páde množného čísla.

V skloňovaní množného čísla osobných mien sa prejavuje u používateľov neistota najskôr preto, lebo množné číslo osobných mien (najmä pády okrem prvého) sa vyskytujú v reči zriedkavo, sú málo frekventované. Úvahu P. Kušníra chceme doplniť ešte jedným menom, ktoré sme medzi spomínanými blahoželaniami našli v 3. páde množného čísla — *Miriamám*. Podľa Pravidiel slovenského pravopisu je meno *Miriam* nesklonné, a preto použitie 3. pádu množného čísla [čo predpokladá v 1. páde jednotného čísla tvar *Miriama*] — je chybou. V kalendári na rok 1968 sú zaznačené spolu iba tri nesklonné ženské mená: *Dagmar, Ingrid, Miriam*. Pravopisné príručky zaznamenávajú iba málo nesklonných ženských mien (v Pravidlách slovenského pravopisu je *Miriam, Ráchel, Rút*, ďalej *Sulamit, Sapfo*; v Zaunerovej Praktickej príručke slovenského pravopisu v slovníkovej časti je len *Rút*, v gramatickej časti sa spomína *Miriam, Ráchel, Rút, Sapfo, Sulamit*).¹ V skutočnosti sú však u nás známe a používajú sa viaceré také mená. Podľa čoho možno usúdiť, že sa v slovenčine neskloniajú?

Všetky domáce a zdomácnené mená ženského rodu sú zakončené na samohlásku *a* a skloňujú sa podľa vzoru *žena* a *ulica*. Ženské mená zakončené na spoluhlásku alebo na inú samohlásku ako *a* sú v slovenčine nesklonné. Okrem uvedených sú to napríklad *Ingeborg, Karmen, Dolores, Manon, Agar, Inez, Niké, Salome*. Ak treba od nich utvoriť niektorý pád (okrem prvého) alebo množné číslo, musí sa použiť opisný spôsob. Napríklad: *blahoželáme nositeľkám mena Miriam, Ingrid, Dagmar*.

Pri niektorých frekventovanejších menách cudzieho pôvodu, ktoré sú v slovenčine nesklonné, teda v systéme slovenského skloňovania sa pre zakončenie pocifujú ako cudzie, citátové, badať tendenciu prišpôbiť sa.

Prejavuje sa tak, že sa k menám najmä so spoluhláskovým zakončením pridáva prípona *-a*. Tak zo staršej podoby *Ester* je *Estera*, namiesto *Beatrix* — *Beatrica*, namiesto *Narcis* — *Narcisa*. Niektoré mená fungujú súčasne v oboch podobách — ako nesklonné i skloňo-

¹ V VI. zväzku Slovníka slovenského jazyka (v tlači) vyjde osobitný zoznam osobných mien s väčším výberom nesklonných ženských mien.

vateľné, prípadne nesklonná podoba sa používa len v 1. páde jednotného čísla. Napríklad *Artemis* i *Artemida*, *Dagmar* i *Dagmara*, *Penelope* i *Penelopa*. Tento jav, že sa slová a teda i mená cudzieho pôvodu pri častom používaní prispôbujú, hláskoslovne, tvaroslovne i vo výslovnosti adaptujú, je v súlade so zákonitosťami slovenčiny. Najčastejšie sa tendencia poslovenčovania nesklonných mien začína prejavovať v domáckych, hypokoristických podobách, napríklad *Ruta*, *Rutka*, *Ráchela*, *Miriamka*, *Ingridka*. Pokiaľ sú však niektoré mená označené v pravopisných príručkách ako nesklonné, treba to v spisovnom prejave rešpektovať. Napríklad pády pri mene *Rút* vyjadríme takto: *od Rút, k Rút, o Rút, s Rút*.

E. Smiešková

SPRÁVY A POSUDKY

O jazykovej kultúre v školách

Okresné pedagogické stredisko a Okresný osvetový ústav v Rožňave usporiadali 13. februára tohto roku seminár o jazykovej kultúre v školách. Seminár, ktorý mal slávnostnú a pracovnú časť, sa vo svojej pracovnej časti opieral o referáty pracovníkov jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave. Referovali: dr. Gejza Horák (Jazyková kultúra a naša škola); doc. dr. František Miko (Spoločenské pozadie práce v okruhu jazykovej kultúry); Milan Urbančok (Mládežnícky slang a jazyková kultúra v škole); dr. Ján Oravec (Systém slovenskej gramatiky v jazykovej výchove). Okrem toho bola prednáška pracovníka Krajského pedagogického ústavu v Prešove dr. Emanuela Dolínku „Gemer v kultúrnych dejinách Slovákov“.

Na seminári sa zúčastnili školskí inšpektori, riaditelia materských škôl, základných deväťročných škôl, škôl II. cyklu a osvetových zariadení, ďalej učitelia a profesori slovenského jazyka a starší študenti. V slávnostnej časti seminára vystúpili študentky s recitáciami a dievčenský zbor miestnej pedagogickej školy.

Stretnutie pedagógov z Rožňavského okresu s vedeckými pracovníkmi jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave malo vysokú odbornú, spoločenskú a živú pracovnú úroveň. Veríme, že to múdre a dobré, čo sa na seminári na oboch stranách povedalo, bude mať osožné pokračovanie v školách, ale i v zúčastnených inštitúciách. Usporiadateľom sa treba poďakovať za dobre organizované podujatie, akých by malo byť čím viacej.

G. Horák

Kultúra spisovnej slovenčiny

V čase oživeného záujmu o otázky národnej kultúry a národa vôbec dostáva sa do rúk odbornej a kultúrnej verejnosti zborník *Kultúra spisovnej slovenčiny* (Bratislava 1967, str. 296). Tento zborník je presvedčivým dôkazom toho, ako zodpovedne a vážne sa slovenskí jazykovedci a s nimi aj iní kultúrni a školskí pracovníci zainteresovali o osud spisovnej slovenčiny a nášho národného jazyka vôbec.

V dňoch 5.—7. decembra 1966 bola v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach vedecká konferencia o kultúre spisovnej slovenčiny. Máme viac dôvodov na tvrdenie, že táto konferencia svojou vecnou náplňou a jej riešením, ako aj zapojením skúmanej problematiky do širších kultúrnych, politických a národných súvislostí podstatne prevýšila podobné predchádzajúce konferencie a jej význam sme si ešte ani nestačili náležite uvedomiť. V novej situácii sa nám tento význam ukazuje zreteľnejšie ako doteraz.

Zborník *Kultúra spisovnej slovenčiny* prináša materiál z tejto konferencie: referáty a diskusné príspevky z jednotlivých okruhov a na záver Tézy o slovenčine. Zo zborníka vidieť šírku a vedeckú i spoločenskú závažnosť riešenej problematiky. V rámci I. okruhu (súčasná spisovná slovenčina) sa rozoberajú všeobecné otázky jazykovej kultúry, vzájomné vzťahy jednotlivých podôb (t. j. spisovnej a nespisovných) národného jazyka a vzťahy spisovnej slovenčiny a spisovnej češtiny. Tento okruh je najbohatší na problematiku (tu sa riešia aj širšie kultúrne a politické súvislosti, ktoré sú dôležité pre spisovnú slovenčinu a jej vývin) a aj najrozsiahljší (zaberá takmer polovicu celého zborníka: asi 130 strán).

V II. okruhu ide o problémy kodifikácie, a to jednak o všeobecné zásady kodifikácie, a jednak o kodifikáciu spisovnej výslovnosti, okolo ktorej je u nás už niekoľko desaťročí hodne sporov.

III. okruh sa týka otázok jazykovej praxe a jazykovej výchovy, t. j. doneďavna najzanedbávaných oblastí, čo sa týka starostlivosti o jazykovú kultúru. Tu sa žiada vyzdvihnúť hlavne úsilie postaviť do centra pozornosti školu, lebo v nej je jazyková výchova najúčinnnejšia.

V rámci záverov sa uvádzajú *Tézy o slovenčine*, najdôležitejší výsledok spomínanej konferencie. *Tézy o slovenčine* predstavujú teoretickú bázu, o ktorú sa má opierať teoretická aj praktická práca v oblasti jazykovej kultúry. V *Tézach* treba osobitne vyzdvihnúť to, čo sme už spomenuli, že totiž vyšli za rámec úzko odbornej problematiky a zapojili spisovnú slovenčinu a starostlivosť o jej kultúru do širších národných a politických súvislostí. Tým zainteresujú o náš spisovný jazyk celú kultúrnu verejnosť.

Vydaním zborníka z konferencie o kultúre spisovnej slovenčiny sa pristupujú všetky základné referáty a veľká väčšina diskusných príspevkov, ktoré na konferencii odznali. Tento zborník bude zaiste významným pomocníkom pri zvyšovaní jazykovej kultúry u nás. Stane sa ním, pravda, iba vtedy, keď ho všetci, čo akokoľvek vplývajú na úroveň poznania spisovnej slovenčiny a na jej kultúru, budú vo svojej práci bohato využívať. Takýmto pomocníkom by sa mal zborník *Kultúra spisovnej slovenčiny* stať hlavne na

všetkých druhoch škôl a osobitne na základnej a strednej škole. Na dobrú a kvalifikovanú prácu v tejto oblasti je recenzovaný zborník najmä dnes nevyhnutným predpokladom.

J. Kačala

Jazyková kultúra v dvojazyčnom slovníku

(Ján Šimko, *Anglicko-slovenský slovník*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1967, 1443 strán.)

Písať recenziu o prekladovom slovníku je neobyčajne ťažké. Vyžaduje to predovšetkým znalosť oboch jazykov, akú predpokladáme u autora, ale aj rozhľad v lexikografickej práci. No na neposlednom mieste to vyžaduje obrovskú trpezlivosť, ak treba prečítať vyše 1400 strán nesúvislého textu v dvoch jazykoch.

Ale aj pri týchto výhradách pokladáme za užitočné poukázať aspoň na niektoré nedopatrenia, na ktoré sme prišli vcelku náhodou, pri používaní slovníka a potom aj pri zbežnom listovaní v ňom.

Predovšetkým je tu otázka správnych ekvivalentov. Správnych nie z hľadiska významu, ale z hľadiska slov, najčastejšie termínov v slovenskej časti tohto slovníka. Z tohto hľadiska teda nie je správne, ak sa tu uvádza podoba *pyl* (77), hoci už dávno je v praxi i v učebniciach zavedená podoba *peľ*. Podobne v lekárskej terminológii sa už používa iba podoba *vylučovať*, *vylučovanie*, *výlučok* v súvislosti so žľazami, kým v slovníku ešte prežíva podoba *vymešovať* a *výmešok* (1092). Ekvivalenty *lovecký nôž* a *lovecké právo* (1106) by mohli byť správne ako ekvivalenty, keby nebolo v slovenčine ako termín (v poľovníctve i v práve) zaužívané znenie *poľovnícky nôž* a najmä *poľovné právo*. Prekladateľ i autor slovníka nemôže anglické termíny jednoducho prekladať z angličtiny, ale musí za ne dosadzovať, substituovať paralelné slovenské termíny. Platí to aj o ekvivalente *súd mladých*: ak sa v našej právnej terminológii rozlišuje *mladý* a *mladistvý*, treba to rešpektovať a preložiť *súd mladistvých*. Takisto treba rozlišovať *rokovanie* a *pojednávanie*: súd rokuje málokedy, iba ak v senáte, ale celkový priebeh konania v súdnej sieni sa nazýva *pojednávanie*.

Azda iba nedopatrením sa stalo, že v tom istom hesle sa používa raz podoba *losovanie*, inokedy podoba *žrebovanie* (nepochybne správnejšia, s. 45). Namiesto *prehlásenia* sa malo uviesť *vyhlásenie* (826).

V neterminologickej oblasti je pozoruhodná snaha uvádzať podľa možnosti čo najviac synonymných výrazov, a to aj tzv. frečtých. Je to znak, že autor sa neopiera iba o jestvujúce slovníky, ale pracoval samostatne a synonymné ekvivalenty vyberal s rozvahou. Pravda, pri stručnosti slovníka sa občas stáva, že sa do jedného významu (pod jedno číslo) dávajú aj také ekvivalenty, ktoré azda nie sú synonymné. Napr. *to abash* sa prekladá ako *zahanbiť*, *zaráziť*, *zháčiť* (21), hoci posledné slovo tohto radu je od prvého veľmi vzdialené svojím významom. Podobne *cadger* sa prekladá v tom istom význame (čísle) ako *čipkár* i *pouličný predavač*, *cub* ako *fagan* i *corgoň*, *broker* ako *dohadzovač* (je to mimochodom české slovo) i *vedúci dražby*.

Nesprávnych ekvivalentov bude v tomto slovníku veľmi málo. Celkom náhodou sme narazili na čudný ekvivalent *zástupca generála* v hesle *lieutenant-general*. Má to byť zrejme *generál-poručík* ako označenie hodnosti (podobne ako *lieutenant-colonel* je *podplukovník*, teda hodnosťou nižší ako plukovník), pretože funkcia zástupcu generála je neznáma; môže ísť najviac ako zástupcu veliteľa.

Vcelku však Šimkov slovník bude spoľahlivou pomôckou pre našich anglistov.

J. Horecký

Ešte o kultúre slova v právnických publikáciách

V tomto posudku si všímame jazykovú a terminologickú stránku Učebnice československého občianskeho práva, I. zv. [vypracoval autorský kolektív, preložil kolektív prekladateľov, vydalo vydavateľstvo Obzor, Bratislava 1965, 1. vyd., 492 strán].

Úvodom treba zdôrazniť, že ide o východiskové dielo z odboru práva, ktorého dôležitosť sa zvyšuje aj tým, že sa zaoberá základnými právnymi pojmami z oblasti občianskeho práva a je adresované v prvom rade poslucháčom právnickej fakulty. Je teda akýmsi kompasom pri orientácii v ostatných právnych disciplínach, ktoré nadväzujú na Občiansky zákonník, a ako ukazuje denná prax, pojmy, ktoré si poslucháč osvojí na fakulte, prenášajú sa aj do praxe. Tým chceme zdôrazniť, že dielam podobného druhu treba venovať osobitnú starostlivosť aj z jazykovej stránky.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že vydavateľstvo i kolektív prekladateľov si dali záležať aj na jazykovej stránke tejto učebnice. Ako však vysvitne z ďalšieho, pri väčšej starostlivosti o kultúru slova mohlo sa aj tu vykonať viac. V učebnici sú totiž niektoré priam notorické kazy vyplývajúce z neujasnenia zásad prekladu z češtiny a sú tam aj isté sporné miesta.

1. V učebnici sa nerozlišuje dosť presne, kedy sa niečo určí, kedy stanoví a kedy ustanoví. Výraz *určiť* sa prakticky zaznáva, hoci podľa PTS* *stanovíť* = určiť (povinnosť, výnimku, lehota je určená podľa dní) a sloveso *ustanovíť* sa používa napr. v spojení *ustanovíť dediča*, *súd ustanovuje zásady*, *zákonom je ustanovená trestná sadzba* a pod.

V celej práci sa zásadne používa len prídavné meno *rôzny*. Prekladatelia zabudli na synonymá *rozličný* a *rozmanitý*.

Podobne sa sústavne používa len výraz *žiaden* na úkor zámen *nik*, *nikto*, *nijaký*, *ani jeden*, ktoré by pri vhodnom striedaní len obohatili paletu výrazových prostriedkov, a to bez ujmy na presnosti vyjadrovania.

* V ďalšom používame tieto skratky: PTS = *Právnický terminologický slovník*, Bratislava 1952; P = *Pravidlá slovenského pravopisu*, Bratislava 1965; Z = A. Zauner, *Praktická príručka slovenského pravopisu*, Bratislava 1966, 3. vyd.; SSJ = *Slovník slovenského jazyka*; FS = Bujnákov frazeologický slovník.

Sústavne sa obchádza pravidlo o používaní predložky *u*, ktorá je i tam, kde nejde o vyjadrenie vzťahu k osobám, príp. k zvieratám a rastlinám.

2. V recenzovanej publikácii je aj veľa sporných výrazov a pojmov. Bude osožné pristaviť sa pri nich:

Rovné postavenie. Na str. 18 sa hovorí, že obidvaja účastníci majú rovné postavenie. Rovný môže byť napr. terén, ale účastníci majú pred súdom alebo každý iné, alebo obaja *rovnaké postavenie*.

Pracovné dôchodky (str. 48). Namiesto slova *dôchodok* patrí sem výraz *príjmy*. Dôchodok je užší pojem ako príjem. PTS uvádza termíny *dôchodok z kapitálu*, *z poistenia*, SSJ pod dôchodkom rozumie príjem, výnos, zisk, súhrn prijatých, nadobudnutých hodnôt. Typické je použitie tohto výrazu, ak ide o príjem z titulu sociálneho zabezpečenia (*dôchodok*, *dôchodca*).

Osobné dobré, nemajetkové dobré (str. 57). Ide o dedičstvo rímskeho práva, no doslovný preklad tu asi nebude na mieste. PTS tento pojem neuvádza, pozná len výrazy *k dobru*, *pre dobro*, *ako dobré*. Tým ťažšie ho nájdeme v SSJ, ktorý pozná ako dobro len to, čo je užitočné, potrebné ľuďom. Podobne aj FS, ktorý pozná len „obecné dobro“. Učebnica pod osobnými dobrami rozumie napr. pracovnú silu a pod nemajetkovými dobrami napr. vynález. Nazdávame sa, že táto novota nie je prínosom pre domáce pomenovanie uvedených práv. Ide o staré právne inštitúty, pre ktoré máme zaužívané termíny *osobné práva* a *osobné nemajetkové práva*.

Obsolétny (str. 74). PTS už tento výraz neuvádza. SSJ ho uvádza s poučením, že je to zriedkavý výraz, ktorý sa už nepoužíva. Nazdávame sa, že niet dôvodu kriesiť tento archaizmus, a to tým skôr, že sa v tomto prípade vieme vyjadriť po slovensky.

Osobitosti (str. 79). Ide o ekvivalenty českého slova *zvláštnosti*. V slovenčine by tomuto českému výrazu zodpovedal výraz *osobitnosť*. *Osobitosť* = svojráznosť, ale v danom prípade ide o výraz s významom „niečo špeciálne“. V takomto prípade bolo treba radšej ponechať slovo *zvláštnosti*.

Jednotlivecké záujmy (str. 81). Ide o záujmy jednotlivcov: odvodeninu od slova *jednotlivec*, t. j. adj. *jednotlivecký*, nenájdeme ani v P, ani u Z. Duchu slovenského jazyka by viac zodpovedal výraz *záujmy jednotlivcov*, hoci pripúšťame, že je tu istá podobnosť s tvorením príd. mien *kupecký* (od *kupec*), *cudzinecký* (od *cudzinec*) a pod.

Závetné dedenie (str. 81). České slovo *závěť* sa udomácnilo v slovenskom jazyku v podobe *závet* (muž. rod). PTS, ako aj SSJ popri termíne *závet* uvádzajú aj výraz *testament*. Nebude od veci pripomenúť, že sme nemuseli tak skoro odstrániť historický termín *testament*. Napr. aj preto, lebo ak chceme zdôrazniť činnosť, ktorej výsledkom je spísanie závetu, musíme siahnuť (v učebnici napr. na str. 81) po slovese *testovať*, ktoré má svoj pôvod práve v odmietnutom teste.

Reštriktívne (str. 136). Jedna časť autorov používa na vyjadrenie toho istého významu podobu *reštriktívne*, druhá *reštriktívne* a niektorí aj *restringívne*. Poslední vychádzajú z Z, ktorý vysvetľuje, že síce píšeme *reštrikcia*, ale ak ide o utvorenie slovesa, správne je *reštringovať*. Som toho názoru, že v právnických prejavoch naproti výrazu *extenzívny* (výklad) treba postaviť ako správny výraz *reštriktívny*, ako uvádza PTS. Sloveso *reštringovať* tým nie je dotknuté; SSJ ho napr. pozná vo význame „obmedzovať, zmenšovať“ a pod. Ale ak vychádzame od lat. slovesa *restringere*, prídastie je *restrictum*

a jeho prevzatie do slovenčiny je správne len v podobe *reštriktívny*, a nie *reštrinkatívny*.

Príkladný (str. 166). Ide o preklad lat. *exemplifikatívny*. Právna veda rozlišuje *enumeratívny výpočet* (vyčerpávajúci) a *exemplifikatívny*, v ktorom ide len o poukaz na niekoľko príkladov z celého komplexu otázok. Kolektív preložil české slovo *příkladný* doslovne. Nazdávam sa, že tento novotvar nepotrebujeme. Tak ako neprekladáme výraz *enumeratívny*, nemali by sme prekladať ani termín *exemplifikatívny*. Zastaraná je aj príslovka *príkladmo*. P a Z ju vôbec neuvádzajú a SSJ ju uvádza s poznámkou, že ide o zastaraný tvar.

Na služobnej ceste (str. 208). V posledných rokoch aj do českej právnej terminológie preniká v tejto súvislosti slovo *práca*. Už neslúžime, ale pracujeme, a preto chodíme na pracovné, a nie na služobné cesty. Aj v českom znení vyhlášky č. 96/1967 Zb. o cestovných náhradách sa už používa termín *pracovná cesta*. Možno namietat, že SSJ uvádza spojenie *služobná cesta*. Treba však len privítať termín *pracovná cesta*, keďže aj ďalšie výrazy, ktoré sa naň viažu (napr. *pracovný úraz*, *pracovný výkon*) sa už ujali v pracovnom práve natrvalo.

Správania po práve (str. 221). Ide o činy, ktoré právo dovoľuje. Správne teda — *podľa práva*. Z tiež uvádza ako nesprávny výraz *po zákone* a odporúča *podľa zákona*.

Oč vadného úkonu (str. 298). P slovo *vada* neuvádzajú, resp. uvádzajú ho vo význame „zvada, krik,“ kým namiesto českého slova *vada* odporúčajú výraz *chyba*. PTS pozná slovo *vada*, ale komentuje ho doložkou: častejšie *chyba*. SSJ výslovne upozorňuje, že slovo *vada* sa nenáležite používa namiesto slov *chyba*, *nedostatok*. Aj vo FS nájdeme vysvetlenie *vada* = *chyba*, *nedostatok*. Možno právnikom lepšie znie výraz *reklamácia väd*, ale fakticky ide o chyby, nedostatky, teda aj o reklamáciu chýb, zápisnicu o chybách a pod.

Dobromyseľný (str. 316 a 464). Ide o lat. *bona fides*. Doslovný preklad: dobrá viera, príp. úmysel. Kým PTS uvádza termín *dobromyseľne*, resp. *v dobrej viere* a *bona fides* ako statočnosť, bezlestnosť a dobromyseľnosť, SSJ pod termínom *dobromyseľný* rozumie dobroprajný, dobrácky (opak zloomyseľný). Ak v češtine vyhovuje preklad *v dobré víře*, aj v slovenčine by bol príliehavejší výraz *v dobrej viere* ako *dobromyseľne*. (*Dobromyseľný* a *zloomyseľný* sú skôr výrazy z etiky.) Latinské *bona fides* by sa podľa našej mienky malo prekladať doslovne. Keďže aj Obč. zákonník použil výraz *dobromyseľný*, prekladateľom nemožno nič vyčítať.

Zastupiteľské plnenie (str. 381). Ide o plnenie pri pôžičke. Nemusíme vrátiť tie isté bankovky, vrátime len sumu, ktorú reprezentujú, a to s rovnakým účinkom aj vtedy, ak tak urobíme v minciach. Preto bolo našim použitý výraz *zastupiteľské plnenie*. Prídavné meno *zastupiteľský* prichádza do úvahy v inom zmysle, napr. plénum MNV je zastupiteľským (kolektívnym) orgánom obce. Naše veľvyslanectvo v SSSR je našim zastupiteľským úradom. Presne tak rozlišuje PTS a SSJ.

Škodca (str. 430). Z jazykovej stránky toto slovo obstoí. Lenže v danom prípade ide o pomenovanie osoby, ktorá spôsobila svojím konaním inej osobe nejakú škodu na zdraví. Chápeme ťažkú situáciu prekladateľov, keď hľadali ekvivalent k českému výrazu *škůdce*. Doslovný preklad však stavia na tú istú

rovinu škodcu v pravom slova zmysle, s ktorým spájame morálne odsúdenie osoby, čo napr. mohla aj nechtiac spôsobiť škodu. Nazdávame sa, že právna terminológia by mala diferencovať tieto dva druhy zodpovednosti za výsledok, a to tak, aby škodcom ostal ozaj len ten, kto škodu spáchal úmyselne alebo z nízkych a nečestných pohnútok, kým zodpovednosť za inú škodu by sa pomenovala vhodnejším výrazom. Podľa toho, ako sa termín *škodca* používa v učebnici, škodcom môže byť napr. organizácia socialistického sektoru, ktorá je zodpovedná za úraz zavinený jej pracovníkom, ale škodcom je aj občan, ktorý spôsobil škodu, keď odvracal priamo hroziace nebezpečenstvo, hoci podľa § 418 OZ nie je zodpovedný za škodu. Obč. zákonník výraz *škodca* nikde nepoužil.

3. V učebnici je pomerne veľa tzv. korektorských chýb, ktoré vari nepotrebujú komentár, ale aj takých chýb, ktoré by sa už naozaj nemali v tlačenom texte zjavovať: *remeselníkov* (s. 72) namiesto *remeselníkov*; *notárstvách* (str. 118) n. *notárstvami*; *právnickými* (s. 121) n. *právníckými*, *tanzakcie* (s. 233) n. *transakcie*, *vis compulsiva* (s. 253) n. *compulsiva*, *administratívoprávna* (s. 399) n. *administratívno-právna*, *irrelevantné* (s. 432) n. *irrelevantné*, *kvázidružstevné* (s. 70) n. *kvázi družstevné*, *aplikovať aj mimo sféru* (s. 134) n. *mimo sféry*, *osobného vlastníctva, ktorý nadobudli* (s. 408) n. *ktoré nadobudli*, *právnopolitického* (s. 410) n. *právnopolitického*, *žiadať o vrátenie* (s. 469) n. *žiadať vrátenie*, v zmysle § 448 ods. 1 (s. 429) n. *podľa zmyslu* atd.

Záverom treba podotknúť, že snemovanie sekcie prekladateľov pri ZSS by sa malo zaoberať aj problematikou prekladov z češtiny v odbore práva.

S. Sabol

Keď chýba spolupráca

[Hydrologické poměry ČSSR díl I, 1. text, 2. mapy, vydal Hydrometeorologický ústav, Praha 1965].

Prvá časť veľkolepého vodohospodárskeho diela obsahuje základné morfológické charakteristiky riečnej siete ČSSR, a to abecedný zoznam tokov, hydrologický zoznam tokov a plôch povodí so základnými údajmi [plocha, dĺžka, charakteristika povodia a i.] a príslušné vodopisné mapy v mierke 1:200 000. Svojím obsahom táto časť musí zaujímať aj jazykovedcov a všetkých vedeckých pracovníkov v oblasti československej i slovanskej onomastiky, ktorí sa zaoberajú výskumom hydronymie (výskumom vodopisných názvov), lebo prináša úplný súpis povodí a z vodohospodárskeho hľadiska významnejších tokov z celého českého i slovenského územia. Uplatnením spomenutého vodohospodárskeho hľadiska sa obmedzil počet tokov, takže úplnosť tohto jazykového materiálu (názvoslovia) je len relatívna.

Vodohospodársky význam recenzovaného diela iste náležite zhodnotia poľovní odborníci. My si chceme všimnúť len jeho názvoslovnú zložku (jej slovenskú časť), ktorá nie je iste v tomto prípade najdôležitejšia, ale ani bezvýznamná.

Musíme bohužiaľ hneď v úvode poznamenať, že jazyková stránka, najmä pokiaľ ide o názvoslovie slovenských tokov a o kombinované použitie češtiny a slovenčiny vôbec, nezodpovedá veľkej hodnote diela zo stránky odbornej a vyvoláva dojem, že ju autori a vydavatelia podcenili. Použitie oboch národných jazykov, češtiny i slovenčiny, a to nielen v názvosloví tokov, ale najmä v názvosloví povodí, bolo z jazykovej stránky základným a iste aj najkomplikovanejším problémom.

Už samotné základné riešenie stotožniť hydrologické hranice povodí s jazykovou hranicou, i keď to malo istý praktický význam, nepokladáme za príliš šťastné. Jazyková hranica česko-slovenská severne od Bratislavy nejde predsa po hrebeňoch Karpát, ale údolím Moravy*. A napokon samotné názvoslovie tvorí viac ako 90 % textu a „upravovali“ sa prakticky len pádové koncovky a topografické termíny *potok* (v jednotlivých tvaroch), *jarok* — *járek*, *ústie* — *ústí* ap. Takýmto „počešťovaním“ a „poslovenčovaním“ vznikajú len hybridné, skomolené útvary, najmä ak ani „počeštené“ nie je české. Uvedieme niekoľko príkladov zo slovenskej časti povodia Moravy:

- 4-13-03-021 Brezová pod Vodnú dolinú
 - 033 Myjava od Rudavy po Teplicu
 - Myjava nad Teplicú
 - 037 Liešťanský potok
 - Teplica pod Liešťanským potokom
 - 043 Rybnický kanál nad Teplicú
- 4-17-92-016 Rudava od Smrekovce po Hrabovec
 - Rudava nad Hrabovcem
 - 020 Rudava od Trstienky po Kráľov potok
 - Rudava nad Kráľovým potokom

Zaráža aj „poľská“ podoba niektorých slovenských a hraničných tokov ako napr. *Bialka* (*Biela voda*) 3-01-01-001 až 14, *Krulovský potok* 3-01-018 až 020 (na mape *Kráľovský potok*), *Kreminiak* 3-01-01-019 (na mape *Kremenak!*), *Korczmarský potok* 3-01-03-106, *Smereczný potok* 3-01-03-119 až 121 atď.

Rozsah a význam recenzovaného diela ho priamo predurčujú byť aj akousi názvoslovnou normou. Túto úlohu však splňať nemôže, lebo vzniklo (súdiac podľa výsledku) bez akejkoľvek spolupráce odborníkov-jazykovedcov a obsahuje práve v názvoslovnej zložke (v texte i na mapách) neúmerne množstvo nedostatkov a chýb. Ide pritom o chyby najrôznejšieho charakteru. Tak napr. *Malý studený potok* 3-01-02-055 sa v texte uvádza ako ľavý prítok *Studeného potoka*, ale na mape (3-01-02-054 až 057) *Studený potok* vzniká po sútoku *Malého studeného potoka* a *Veľkého studeného potoka*. Nebudeme však vymenúvať chyby takéhoto rázu. Výraznejšie sú nezrovnalosti a nedostatky pri tvorení prídavných mien v názvoch tokov, odvodených od názvov obcí a osád. Sú to napr. *Lesenský potok* 3-01-01-043 až 047 (v abecednom zozname *Lesenický potok!*) utvorený od názvu obce *Veľká Lesná*, ale *Novolesnianský potok* 3-01-02-049 od názvu obce *Nová Lesná*, alebo *Belský potok* 3-01-03-014 až 015 od *Spišská Belá*, *Belanský potok* v Liptove, v Turci a pri Žiline od *Belá* a *Beliansky potok* pri Banskej Štiavnici od *Banská Belá* atď. Chybne sú

* Podobne sú v slovenskom kontexte zoradené toky z najvýchodnejšieho okraja Moravy, ktoré patria do povodia Váhu.

utvorené mnohé prídavné mená z miestnych názvov zakončených na *-ec*, *-ce*, napr. *Tisovecká Rimava* (správne má byť *Tisovská Rimava*), *Klenovecká Rimava* (*Klenovská Rimava*), *Sobrancecký potok* (*Sobranský potok*) atď.; väčšinou sa nedodržiava rytmické krátenie, v texte i na mapách možno nájsť desiatky a stovky pravopisných i tlačových chýb.

Rozsah takejto recenzie nedovolí vypočítať všetky, ba ani väčšinu chýb, ktoré má prvý diel Hydrologických pomerov ČSSR v názvoslovnej časti. Vydavateľia by si mali uvedomiť, že zanedbaním jazykovej a názvoslovnej zložky sa veľmi znižuje hodnota každej vedeckej práce, aj keď sa to odborníkovi-hydroológovi alebo vodohospodárovi na prvý pohľad vari ani tak nezdá.

Obsah prvého dielu recenzovaného diela sa má uplatniť v obsahu základnej vodohospodárskej mapy ČSSR 1:50 000, ktorá sa spracúva na ústredných úradoch vodohospodárskeho rozvoja v Prahe a v Bratislave a ktorú má vydať Ústredná správa geodézie a kartografie. Chceli by sme aj v tejto súvislosti upozorniť, že názvoslovnú zložku diela nemožno takto zanedbávať. Spolupráca s odborníkmi-jazykovedcami by iste pomohla odstrániť nedostatky, ktoré znižujú hodnotu recenzovaného a mohli by znížiť hodnotu chystaného diela a skresľujú obrovské úsilie, ktoré autori a vydavateľia na vydanie týchto významných a potrebných diel vynakladajú.

M. Majtán

SPYTOVALI STE SA

Pracháč. — M. O. z Petrovian: „V Slovenke z minulého roku bolo šesť cvičení (i s názornými fotografiami) pre ženy na sformovanie postavy s náčiním, ktoré je v každej domácnosti. V piatich odporúčaných cvičeniach sa uvádzal termín *pracháč* a vo štvrtom cvičení bolo slovo *prašiak*. Ktoré slovo je správne: *pracháč*, či *prašiak*?“

Jednoduchý nástroj na odstraňovanie prachu z textílií (obyčajne bytových) klepaním sa v spisovnej slovenčine volá *pracháč*. Slovo *pracháč* je utvorené slovotvornou príponou *-áč* od podst. mena *prach*. Príponou *-áč* je v spisovnej slovenčine utvorených niekoľko názvov nástrojov jednak od slovies, napr. *pekáč*, *cengáč*, *sekáč* a jednak ojedinele sa tak tvoria aj názvy vecí z podstatných mien, napr. *plecháč*, *kvetináč*, *hrebenáč*. Podľa tohto slovotvorného modelu je utvorené aj podstatné meno *pracháč*. Pravda, názvy nástrojov sa tvoria aj príponou *-ák/-ak* v prípadoch ako *bodák*, *škrabák*, *nabíjak*, *navíjak* a pod. [Výskyt závislého variantu *-iak* je v tomto prípade v súčasnej spisovnej slovenčine neproduktívny.] Slovom *pracháč* v súčasnosti dobre vystihujeme jednoduchý nástroj na odstraňovanie prachu z textílií klepaním. Na túto praktickú otázku (t. j. na otázku, ako sa pomenúva nástroj na prášenie kobercov) možno nájsť odpoveď aj v 2. zv. Jazykovej poradne (str. 110-111) v príspevku J. Horeckého.

J. Jacko

Siamský, nie siamsky. — J. B. z Košíc: „Vo Východoslovenských novinách v nadpise správy Siamske dvojčatá bolo v prídavnom mene *siamske* krátke e. Nemalo tam byť dlhé *é*?“

Prídavné meno *siamský*, -á, -é sa pravidelne skloňuje podľa vzoru *pekný*. Vieme, že pri vzore *pekný* sa v spisovnej slovenčine zachováva zákon o ryt-mickom krátení: *pekný* — *čierny*, *piaty*, *ôsmy* a pod. Treba si však uvedo-miť, že v prídavnom mene *siamský* v koreni slova nejde o slovenskú dvoj-hlášku *ia* (ako napr. v slove *piaty*). V cudzích slovách sú spojenia *ia*, *ie*, *iu* najčastejšie dvojslabičné. Napr.: *fi-al-ka* [vyslovujeme *fijalka*], *demokracia*, *štúdium*, *Mária* [vyslovujeme *demokracija*, *štúdiujum*, *Márija*]. Cudzie slová typu *demokracia*, *štúdium* majú v pádových príponách množného čísla veľmi často dlhé *á*, lebo tu nejde o dvojhlasiku *ia*, napr.: *štúdiá*, -*iám*, -*iách*; *revo-lúciám*, -*iách*; *gymnázia*, -*iám*, -*iách* a pod. Niekedy sú však slovenské dvoj-hlášky aj v slovách cudzieho pôvodu, napr.: *golier*, *pillier*, *halier*, *inžinier*, *diabol* a pod. Prídavné mená typu *siamský*, *pietný* sa skloňujú pravidelne podľa vzoru *pekný*. V koreni týchto slov nejde o slovenské dvojhlasiku *ia*, *ie*, preto majú pádové prípony dlhé: *siamského*, *pietného* atď.

I. Jacko

Dva — dvoma. — A. S. Košice: „V jednom bratislavskom denníku som čítal túto vetu: Dvomi krásnymi skokmi získal striebornú medailu. Akú formu má číslovka *dva* v inštrumentáli?“

Číslovka *dva*, *dva*, *dve* má v inštrumentáli spisovnej slovenčiny tvar *dvo-ma*. Prípona -*ma* je tu zvyškom po duáli (dvojnóm čísle). Základná číslovka *traja*, *tri* má v inštrumentáli popri tvare *troma* zriedkavejší variant *tromi*. Hovoríme tu o dvojtvároch *troma/tromi*. Číslovka *štyria*, *štyri* má v inštru-mentáli tvar s príponou -*mi*: *štyrmi*. Podoba *štyrma* je nárečová. Základné číslovky *päť* — *deväťdesiatdeväť* majú v inštrumentáli pádovú príponu -*mi*: *piatimi*, *desiatimi*, *dvadsiatimi* atď. Treba preto písať a hovoriť: za *dvoma* *horami*, pred *troma* (*tromi*) *rokmi*, so *štyrmi* *priateľmi*, pred *dvadsiatimi* *rokmi*. I začiatok citovanej vety mal mať tvar *dvoma*: *Dvoma* krásnymi skokmi získal striebornú medailu.

J. Jacko

Spravodlivá jury. — A. V. z Kendíc, okres Prešov: „S podstatným menom *jury* som sa niekoľkokrát stretol v dennej tlači, rozhlase a televízii počas zimnej olympiády. Čo znamená?“

Substantívum *jury* (vyslov. *žúri*) je francúzskeho pôvodu a v spisovnej slo-venčine sa neskloňuje. Označuje porotu, zbor znalcov posudzujúcich umelecké dielo na výstave, pri súťažiach a pod. V niektorých štátoch (najmä v Anglicku a Francúzsku) sa ním pomenúva i porota pri porotnom súde. Tak ako iné v spisovnej slovenčine nesklonné podstatné mená cudzieho pôvodu za-končené na -*y* (*lady*), aj podstatné meno *jury* je ženského rodu. Že ide o podstatné meno ženského rodu (nesklonné), svedčí i tento doklad z bratislavskej Pravdy: „V každom prípade však by sa nemali vyvolávať upodozre-nia a nevraživé nálady proti olympiáde a jej myšlienkam, keď *jury*, zlo-

ženú z funkcionárov z rozličných krajín naozaj nemožno upodozrievať, že zámerne chcela poškodiť Rakúšana Schranza.“

Odporúčame našim čitateľom, aby v podobných prípadoch nazreli do niektorého slovníka cudzích slov.

J. Jacko

Postriežka, a nie čakaná. — A. M. z Petrovian, okres Prešov: „V našej poľovníckej spoločnosti sa bežne používa slovo *čakaná*. I v bratislavskej Práci som čítal, že poľovníci v obci Hradište pod Vratnom odišli do lesného revíru na čakajú na diviakov. Je slovo *čakaná* spisovné?“

Spôsob poľovania vo forme čakania, striehnutie na zver v úkryte sa v spisovnej slovenčine vyjadruje slovom *postriežka*, napr. *nočná postriežka*, *ranná postriežka*. Slovo *čakaná* sa nesprávne používa analogicky podľa českého ekvivalentu *čekaná*. Je zaujímavé, že kde-tu sa stretneme s ďalšími slovami takéhoto slovtvorného typu, ktoré sú však v spisovnej slovenčine nesprávne, naproti tomu v spisovnej češtine majú svoje opodstatnenie. Analogicky (s hláskovou „úpravou“) sa potom dostávajú nesprávne aj do spisovnej slovenčiny. Napríklad v Pravde zo 4. októbra 1967 bola táto veta: „Hoci sme prehrali, samotné stretnutie bolo ukážkou krásneho futbalu, my všetci v Škótsku sme spokojní s touto pozoruhodnou podívanou.“ V spisovnej slovenčine nepoznáme slovo *podívaná*, ktoré sa v spisovnej češtine bežne používa. (V uvedenej vete sa mohlo použiť napr. neutrálne spojenie *pozoruhodné divadlo*, resp. expresívny výraz — *paša pre oči*.) V súčasnej spisovnej slovenčine zo slovies *čakať*, *podívať* utvorené trpné prídavia sa nestali substantizovanými prídavnými menami typu *sekaná*, ktoré sa napríklad používa v hovorovom štýle spisovnej slovenčiny.

J. Jacko

Skóre. — J. M. z Prešova: „Skloňuje sa v slovenčine podstatné meno cudzieho pôvodu *skóre*? V Práci z 5. sept. 1967 som totiž čítal túto vetu: *Po nedeľňajších zápasoch vedie v súťaži žien Štart i Olomouc rovnakým počtom bodov i skórom*.“

V slovenčine je výrazná tendencia podriaďovať cudzie slová (všeobecné aj vlastné mená) domácejmu skloňovaciemu systému. Zväčša sa pritom vychádza z výslovnosti cudzích slov. Podľa zakončenia a rodu zaraďujú sa jednotlivé slová k niektorému zo skloňovacích vzorov. Mnoho cudzích všeobecných i vlastných podst. mien sa však neskloňuje. Neskloňujú sa predovšetkým také slová, pri ktorých pomer zakončenia a rodu nezodpovedá domácej skloňovacej sústave. Z podstatných mien stredného rodu sú neskloňné mená vecí a jednotlivých pojmov zakončené na *-i*, *-e*, *-é*, *-u*, napr.: *alibi*, *dementi*, *finále*, *kanoe*, *komuniké*, *matiné*, *resumé*, *menu* a pod.

Niektoré z cudzích podstatných mien sa skloňujú čiastočne, teda len v niektorom páde alebo len v niektorých pádoch. Patrí sem i slovo *skóre*, ktoré má v hovorenej reči tvar inštrumentálu sg. *skórom*. Slovo *revue* má tvary v datíve, lokáli sg. *revui*, v genitíve pl. *revuí*, v datíve pl. *revuám*, v lokáli pl. *revuách*, v inštrumentáli pl. *revuami*.

Niekedy vidieť akýsi náznak ohýbania pri podst. menách stredného rodu zakončených na -e v tom, že sa v inštrumentáli sg. priberá prípona -m: *penále* — *penáľem*, *skóre* — *skóřem*. Tieto tvary však nie sú spisovné.

Podstatné meno *skóre* je teda nesklonné. Len v hovorenej reči je v inštrumentáli sg. tvar *skóřom*. V ostatných štýloch jazyka je nesklonné. Preto ho nebolo treba skloňovať ani v uvedenej vete.

J. Jacko

NAPÍŠALI STE NÁM

Slovenčina a cudzie krstné mená

Časopisy nás občas informujú o Marike Krajčírovej, našej poprednej športovkyni.

Na prvý pohľad bije do očí spojenie irečitého slovenského priezviska so slovenskou koncovkou s rýdzim maďarským znením krstného mena *Mária*. Chybou je, že neslovenské krstné meno *Marika* sa už všeobecne chápe ako slovenské familiárne pomenovanie. Krstné a familiárne mená totiž — ak vyslovene nejde o cudzincov — nemožno z inej jazykovej pôvodiny preberať automaticky do slovenčiny. Slovenský jazyk, tak ako každý iný, bráni sa cudzím krstným a familiárnym menám, ak má pre ne vlastné zaužívané varianty. Veď ako by napríklad vyzerala slovenská veta *Náš popredný krasokorčuliar Endre Nepela česťne reprezentoval ČSSR na majstrovstvách sveta*. Alebo táto: *Josl Golonka, československý hokejový reprezentant, získal si sympatie kanadského obecnstva*. Takto by bolo možné „popularizovať“ nielen popredných športovcov, ale aj vedcov, spisovateľov alebo umelcov a čitateľa by asi jasali, keby na stránkach novín čítali o národnom umelcovi Váňuškovi Stodolovi, o národnom hrdinovi Gyurikovi Jánošíkovi, o Džonym Chalupkovi a pod.

Doma si môže Marika — bez ohľadu na to, ktorá — ostať Marikou alebo Marčou, no v slovenských textoch pre širokú čitateľskú verejnosť treba voliť krstné mená vhodne zapadajúce do slovenského kontextu, našské. Nazdáva-me sa, že popularita M. Krajčírovej medzi slovenskými čitateľmi by len stúp-la, keby ju novinári nazvali Marienkou.

L. Rybár

Kniha na pamiatku — v upomienku?

V knihách, ktoré dostávame z príležitosti rozličných jubileí, sviatkov a po-dujatí, nájdeme aj stručné venovania. Raz je to na pamiatku, inokedy v upo-mienku. Ak na pamiatku, to nás dvojnásobne poteší. No ak v upomienku. kniha — vlastne venovanie v nej — nám veľkú radosť neurobí.

Knihy a iné dary dostávame na pamiatku, a nie v upomienku. Upomienky dostávame, ak pozabudneme zaplatiť za objednané knihy — alebo na dlžobu kúpené predmety. V nedávnej minulosti upomienky — ak prichádzali z daňových úradov — rodinám život iba strpčovali. Ak na druhú, tretiu upomienku daň nezaplatili, exekúciu mali hneď na krku.

Slovo *upomienka* nenájde len v darovaných knihách, ale aj v novinách. Chybne toto slovo v posledný deň uplynulého roka použila Smena (*Upomienkové knihy dostávajú...*) a Práca (*Okrem darčkových a upomienkových predmetov...*). Nepotešilo by ma, keby som miesto knižnej výhry dostal upomienkovú knihu. To by musela byť kniha s menami ľudí, ktorí nezaplatili za kúpené knihy.

Praktická príručka slov. pravopisu od Alfonza Zaunera [str. 464] uvádza niekoľko chybných použitých výrazov so slovom *upomienka*. V Slovníku slovenského jazyka (IV. zväzok) nájdeme zas všetky jeho významy. V knihe *Mladosť* od Margity Figuli čítame: „Vraj ti prišla upomienka z banky, aby si zaplatila úroky od dlžoby. Nič nám mama nepovedala o upomienke.“

V týchto dvoch vetách šlo skutočne o upomienku. Venovania v knihách nás neupomínajú, lež nás upamätávajú na našich štedrých darcov. A preto venujme svojim známym pamiatkové dary a do kníh im vepisujme venovanie na pamiatku.*

J. Janek

* Poznámka redakcie: List nášho pisateľa potvrdzuje, že nedbajstvo a nevšímavosť majú naozaj tuhý život. Veď na túto chybu sme upozornili už aj v našom časopise [KS 1, 1967, 212] a v rozhlase, resp. v jazykovej poradni II, 62. Treba len ľutovať, že si to nevšimli práve v redakcii takých čítaných denníkov, ako sú Smena a Práca.

Hemorágia. J. Horecký . . .	174
Proluka — medzera. J. Horecký . . .	174
Juhojemenská ľudová republika. L. Dvonč . . .	175
Nie lučobník, ale chemik. J. Horecký . . .	176
Poznáte vtáka ráčika? J. Dvoruľa . . .	177
Nesklonné osobné ženské meno. E. Smiešková . . .	179

Správy a posudky

O jazykovej kultúre v školách. G. Horák . . .	130
Kultúra spisovnej slovenčiny J. Kačala . . .	181
Jazyková kultúra v dvojязыčnom slovníku. J. Horecký . . .	182
Ešte o kultúre slova v právnických publikáciách. Š. Šaból . . .	183
Keď chýba spolupráca. M. Majtán . . .	186

Spytovali ste sa

Pracháč. J. Jacko . . .	188
Siamský, nie siamsky. J. Jacko . . .	189
Dva — dvoma. J. Jacko . . .	183
Spravodlivá jury. J. Jacko . . .	189
Postriežka, a nie čakaná. J. Jacko . . .	190
Skóre. J. Jacko . . .	190

Napísali ste nám

Slovenčina a cudzie krstné meno. L. Rybár . . .	191
Kniha na pamiatku — v upomienku? J. Janek . . .	191

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, populárnovedný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Ročník 2, 1968, číslo 5. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., závod 2, Nitra, odl. prev. 21, Komárno. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967 R-05*81157

Cena Kčs 3,—